

Demokratický střed

Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

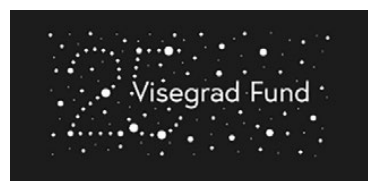
1. číslo / ročník XIV. / únor 2025 / cena 40 Kč

ČEKÁNÍ NA TŘETÍHO?



Obsah

■ Úvodník	
Město na kopci (<i>Tomáš Fošum</i>)	3
■ Střední Evropa	
Viktor Orbán chce zůstat suverénem ve své zemi. Pomůže mu speciální úřad? (<i>Jan Blažek</i>)	4
Mezi Trumpovým tornádem a východním větrem: čeká Viktora Orbána hladká plavba? (<i>Júlia Lilian Szabó</i>)	6
Ráj nad Vislou? Záleží na úhlu pohledu (<i>Michal Lebduška</i>)	8
Jak válka na Ukrajině mění Polsko (<i>Dorota Niedziółka</i>)	10
Nekonečný příběh rakouských povolebních jednání (<i>Miroslav Šepták</i>)	12
Slovenská vláda to vidí jasně: svobodné umění je nebezpečné (<i>Marián Balázs</i>)	13
Trump Evropu nepříjemně překvapil, a to je teprve začátek (<i>Karel Barták</i>)	15
■ Česko	
Čekání na Babišovy chyby jako vítězná strategie? (<i>Antonín Berdych</i>)	18
■ Rozhovor	
Češi se bojí, aby někdo nedostal něco zadarmo (<i>Tomáš Fošum</i>)	20
■ Historie	
Solidarita utlačovaných: příběh ukrajinského disentu (<i>Radomyr Mokryk</i>)	23
■ Kultura	
Mihotat Grónskem (<i>Lucie Zakopalová</i>)	26
Byla fotografkou, ale nikoho to nezajímalo (<i>Jan Gregor</i>)	28
■ Zraněná města	
Luxusní vinárny i chybějící kanalizace. Jaké příběhy vyprávějí kišinevské ulice? (<i>Kateřina Fuksová</i>)	29



Tři články z tohoto čísla vznikly v rámci projektu *Reflections of the War in Ukraine in Visegrad Countries*. Projekt je spolufinancován vládami České republiky, Maďarska, Polska a Slovenska prostřednictvím visegrádských grantů z Mezinárodního visegrádského fondu. Posláním fondu je podporovat myšlenky udržitelné regionální spolupráce ve střední Evropě.

Demokratický střed

1/2025, vydáno v únoru 2025, ročník XIV.

adresa: Demokratický střed, Jirečkova 1012/9, 170 00 Praha 7

e-mail: redakce@demokratickystred.cz, web: www.demokratickystred.cz

šéfredaktor: Tomáš Fošum

zástupce šéfredaktora: Petr Zenkner

redakční rada: Tomáš Chlum, Jan Blažek, Marie Jüptner Medková, Jan Jüptner, Pavel Cechl,

Tomáš Orlík, Jan Holovský, Anna Plasová

grafická úprava: Jiří Kaufner, fotomontáž na úvodní straně: Demokratický střed, logo: LUSEL

vydavatel: Demokratický střed, z. s.

č. účtu: 2400332468/2010

registrační číslo MK ČR E 20906, ISSN 1805-6202, vychází 4 x ročně

Ta mrazivá scéna z filmové adaptace *Pána prstenů* zůstává v paměti. Obzvláště děsivý skřet zabije jednoho z posledních obránců města Osgiliath, načež pronese: „Věk lidí je u konce, čas skřetů nastává!“ S lidstvem to v danou chvíli opravdu nevypadá dobře. Zdá se, že země Mordor a její temný vládce Sauron mají navrch.

Donald Trump není ani skřetem, ani Sauronem, je staronovým prezidentem Spojených států, který při své nedávne inauguraci oznámil začátek Zlatého věku. Ten se ovšem nemá týkat všech lidí, ale v duchu sloganu America First pouze Trumpových spoluobčanů. Ne že by se USA v minulosti coby velmoc číslo jedna nechovaly občas sobecky. Jejich současný prezident však systematicky ničí vizi Spojených států jako majáku svobody, tedy jako „zářícího města na kopci“, o němž mluvil jeho předchůdce Ronald Reagan.

Nejde jen o to, že Donald Trump zatím útočí především na americké spojence, ať už jim chce vzít Grónsko, nebo na ně uvalit ničivá cla. Podstatné jsou také jeho ataky na základy liberální demokracie. Připomeňme, že nemluvíme o demokracii pro liberály, nýbrž o systému, kde dochází ke klasickému rozdělení moci na tři části, výkonnou, zákonodárnou a soudní, jež se navzájem vyvažují. Fungují tak jako brzdy a protiváhy. Všeobecné svobodné volby k plnokrevné demokracii nestačí. Nezbytná je i pojistka v podobě právního státu hlídajícího, aby se z voleb vzešlá většina neutrhla z ústavního „řetezu“.

To, že mu demokratický právní stát není vlastní, prokázal Trump na přelomu let 2020 a 2021, kdy se pokoušel neférovými praktikami zvrátit svou volební porážku. Vše završil poštváním davu svých příznivců na Kapitol, kde měli zákonodárci oficiálně stvrdit výsledek voleb. Jednou z prvních věcí, kterou po svém letošním návratu do prezidentského křesla udělal, bylo omilostnění útočnicků z Kapitolu.

Nelze se tedy příliš divit, že v souvislosti s Trumpovým comebackem začaly zaznívat hlasy věštící konec liberalismu, a to nejen v mezinárodních vztazích, ale tak nějak obecně. Smrákat by se mělo i nad současným pojetím demokracie, které z liberalismu přebírá ochranu základních svobod a kontrolu moci. Pesimistické nálady v řadách jeho příznivců nezpůsobuje jen vývoj ve Spojených státech, jež bývaly mnohými vnímány jako vůdce svobodného světa. Stačí se podívat do mnoha dalších západních zemí, kde ve volbách proti sobě stojí na jedné straně často ideologicky

nesourodé demokratické síly a na straně druhé v lepším případě autoritářští populisté, v horším pak extremisté.

Své o tom víme ve „visegrádské“ části střední Evropy, kde v Maďarsku vládne pevnou rukou hlasitý Trumpův obdivovatel Viktor Orbán a na Slovensku se pokouší rozvrátit demokratický pořádek čím dál agresivnější premiér Robert Fico. Ve velmi komplikované situaci se nachází Polsko, kde hlavně kvůli předchozí vládě strany Právo a spravedlnost (PiS) vznikl chaos v justici, jehož skutečná náprava by zřejmě vyžadovala nyní obtížně představitelnou spolupráci obou hlavních znesvářených politických táborů. Podzimní volby v Česku pak mohou přivést k moci dnešní opoziční subjekty, které věčnými obstrukcemi poškozují myšlenku parlamentarismu. Do premiéřského křesla se chce vrátit oligarcha Andrej Babiš, jenž se hlásí jak k Trumpovi, tak k Ficovi s Orbánem.

Politici jako Orbán a Fico navíc vystupují jako advokáti Ruska, jež vojenskou agresí už roky ničí západního spojence Ukrajinu. Babiš v této klíčové geopolitické záležitosti hraje na obě

strany. Tři střeoevropské odpadlíky by Západ bezpochyby ještě zvládl. Jeho tragédií je, že podobné dvojaké představení jako Andrej Babiš předvádí ohledně Ukrajiny „vůdce svobodného světa“ Donald Trump. Ten ideu liberalismu v zahraniční politice postavenou na dodržování mezinárodního práva a respektu k dalším aktérům ničí téměř jako ruský vůdce Vladimir Putin. Jistě, Trump nevede na rozdíl od vládce Kremlu krvavou válku, ale v čem se od něj liší, když mluví o připojení území patřících jiným státům?

Přesto všechno nemá smysl sklánět hlavu. Stejně jako se nenaplnily sny o „konci dějin“ po roce 1989, kdy už měla všude vítězit demokracie, nenastane pravděpodobně ani konec liberalismu. Předně, americký demokratický systém si na Trumpovi může otestovat svou odolnost a případné chyby opravit. A i kdyby se USA od zbytku západního světa trhly, je tu pořád ještě Evropa, která se navzdory všem známým slabostem může stát oním zářícím městem na kopci. Byť cesta k tomuto cíli je strmá, dlouhá a nebezpečná. Naděje ale umírá poslední. Vypráví o tom i příběh Středozemě z *Pána Prstenů*, kde obtížně porazitelný Sauron nakonec neměl poslední slovo. Stejně jako ho ale neměli elfové a jiné nadpřirozené bytosti. Správy věcí veřejných se ve finále museli ujmout zdánlivě slabí lidé.

Tomáš Fošum



Demokratický střed
Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

Předplatte si Demokratický střed. Roční předplatné (4 čísla) činí i s poštovným 300 Kč.

Objednávejte na e-mailu: redakce@demokratickystred.cz.

Viktor Orbán chce zůstat suverénem ve své zemi. Pomůže mu speciální úřad?

Maďarsko má úřad, jímž hodlá chránit svoji suverenitu. Tedy alespoň podle názvu. Evropa v textu příslušného zákona vidí porušení unijního práva, zbytky opozice a občanské společnosti v zemi tvrdí, že jde o útok na ně. Jak se úřad po prvním roce existence projevuje? Kolik zahraničních hrozeb odvrátil? A co na to Češi – nechají se inspirovat?

Počátkem letošního února Česká republika oznámila, že se chce jako vedlejší účastník připojit k řízení Evropské komise proti Maďarsku. Jde o žalobu z loňského října kvůli maďarskému zákonu na ochranu národní suverenity, který podle Komise porušuje řadu lidských práv a v neposlední řadě i evropské právo. Podle vyjádření našeho ministerstva zahraničí v tom Česko nebude samo, podobný krok prý zvažuje dalších dvanáct zemí Evropské unie.

Není to běžné. Ale co se dělo dále, je ještě neobvyklejší. Prakticky pár dní poté Prahu navštívil maďarský ministr zahraničních věcí Péter Szijjártó. Údajně soukromě, rozhodně bez vědomí české vlády. Nepřijel ale ani sám, ani za nákupy či turistiku. Přivezl s sebou početný doprovod a dva fotografy, měl ochranku a jednal s čelnými představiteli české opozice, Andrejem Babišem a Karlem Havlíčkem z hnutí ANO. Po schůzce si Szijjártó před novináři vztahy s opozicí pochvaloval, naopak přehlíženou vládu kritizoval. To všechno v Praze.

Ponechme stranou, že takový postup je zcela v rozporu s diplomatickými zvyklostmi a mravy a vykazuje hlubokou neúctu k suverenitě naší země. Ptejme se ale, co maďarského ministra k tomuto nezvyklému kroku přimělo. Souvisí s evropským řízením a rozhodnutím české vlády? Nepochybně. „Andrej Babiš mě ujistil, že za vlády ANO by se nemohlo stát, že by se česká vláda postavila na stranu Evropské komise ve věci ochrany suverenity,“ citoval Szijjártó po návštěvě maďarský web 444.hu.

Maďarský ministr se v této souvislosti také nechal slyšet, že střední Evropa čelí vnějšímu zasahování do voleb. Koho to měl nositel Řádu přátelství od ruského prezidenta Vladimira Putina na mysli? Referendum v Moldavsku či podzimní rumunské prezidentské volby, které byly anulovány pro podezření z ovlivňování ze strany Ruska? Nikoliv. „Tyto zásahy jsou namířeny proti vlasteneckým, národním zájmům, konzervativním stranám a vládám. Mezinárodní liberální mainstream a Sorosovo impérium zasahovaly do politických procesů mnoha středoevropských zemí, včetně České republiky a Maďarska,“ citovaly Szijjártó i české noviny.

Za vším hledej volby

Ale jde opravdu o suverenitu? Úřad na její ochranu, zřízený kontroverzním zákonem, oslavil první rok své existence. Právě jeho působnost nám možná nejlépe ukáže, co vlastně maďarská vláda svým aktuálním tažením za

údajnou suverenitou sleduje. Co pozitivního úřad dokázal? Jak funguje? Proti komu zasahuje a proč? Je represivním nástrojem režimu, jak od počátku tvrdí maďarská opozice? A má nás to vůbec zajímat? Obávám se, že má. I mnozí naši politici mají totiž suverenity plná ústa. Až bude chtít někdo podobný kontrolní úřad zřizovat u nás, je dobré vědět, co se tím myslí.

Úřad na ochranu suverenity má v souladu se svým statutem oficiálně bránit zemi „před útoky proti národní suverenitě“, podstatu věci ale jasněji naznačil právě ministr Szijjártó v Praze svým odkazem na údajné zasahování do voleb. O nich koneckonců mluvil i premiér Viktor Orbán, když kontroverzní zákon v prosinci 2023 obhajoval v rozhlase: „Ačkoliv maďarský ústavní pořádek zakazuje, aby politické strany dostávaly peníze ze zahraničí, levice stejně našla způsob, aby skrze zahraniční podporu, kterou získávají zčásti levicová média a zčásti občanské a nevládní organizace, dokázala ovlivnit volby.“

To není nezajímavé hlavně s ohledem na to, že Maďarsko čekají parlamentní volby přibližně za rok. A podle průzkumů podpora vládní strany Fidesz bezprecedentně klesá, zejména poté, co na maďarské politické scéně zazářil nový opoziční lídr Péter Magyar a jeho strana Tisza. To je mimochodem pravicová, a nikoli levicová partaj, ale kdo chce rozumět Orbánovi, musí chápat, že za levici označuje každého, koho vnímá jako protivníka.

A tím Péter Magyar bezesporu je. Navíc se jeví jako zatím nejsilnější Orbánův vyzyvatel za posledních patnáct let. Hospodářské problémy a klesající životní úroveň Maďarů mu přitom hrají do karet, Orbán se radě Maďarů prostě omrzel. Nenechme se ale mýlit. Aktuální průzkumy rozhodně neznamenají, že z volebního klání na jaře 2026 opět nevyjdou vítězně Viktor Orbán a jeho státostrana Fidesz. Za patnáct let, kdy ovládali maďarskou společnost s pohodlnou ústavní většinou v parlamentu, vytvořili řadu institucí a mechanismů, které jim dokážou pomoci volební prohru odvrátit. Patří mezi ně i Úřad na ochranu suverenity?

Protikorupční „hrozba“

Podívejme se tedy na to, co úřad za první rok své existence dokázal a jaké zahraniční útoky na maďarskou suverenitu odhalil. Asi nejsledovanější jeho vyšetřování se týkalo investigativních novinářů z webu *Átlátszó* a maďarské sesterské organizace mezinárodního watchdogu



Viktor Orbán (vpravo) je pro Andreje Babiše velkým vzorem a inspirací.
Foto: Facebook.com/AndrejBabis

Transparency International (TI). Oběma subjektům jde přitom v první řadě o odhalování případů korupce, a to zcela nezávisle na politické afiliaci či názorech jejich protagonistů. Vládní maďarský úřad ovšem jejich činnost interpretuje jinak. Jsou podle něj součástí „globální lobbistické sítě“ a informují o maďarských státních institucích „stigmatizujícím způsobem a opírají se přitom o dezinformace“.

Tohle jsou tedy ty zásahy do politických procesů, před kterými je podle ministra Szijjártó třeba chránit maďarskou suverenitu? To je ono Sorosovo impérium? Novináři, právníci a protikorupční aktivisté, kteří sem tam upozorní na nekalé počínání vládnoucích politiků a státních úředníků při zacházení s veřejnými prostředky? A v čem spočívá ona lobbistická síť? Ve faktu, že maďarská TI má příbuzné organizace ve více zemích světa, či že se investigativní novináři sdružují do koalice OCCRP (Organized Crime and Corruption Reporting Project), kde je třeba i britský *Guardian* či za Česko web *investigace.cz*?

Zkreslující je i chápání pojmu dezinformace. V zemi, kde z úst vládních činitelů běžně zaznívají nepodložená tvrzení o válce na Ukrajině, která jako by kopírovali z ruských propagandistických médií, se za dezinformaci považuje výsledek práce investigativního novináře. A konkrétně v kritice webu *Átlátszó* šel vládou zřízený úřad ještě dále. Loni v říjnu vydal prohlášení, že je prý součástí globální sítě pod vedením CIA. A novinářina prý představuje pro

investigativce pouhou zástěrku pro zpravodajskou činnost. V žoldu cizí mocnosti, samozřejmě.

Pro pořádek je třeba zmínit, že vyšetřování dvou výše zmíněných subjektů není jediným výsledkem činnosti Úřadu na ochranu suverenity. V hledáčku má například i lokální ekologickou organizaci Göd-ÉRT, která sleduje stavbu nové obří továrny na akumulátory a bojuje za zmírnění jejích dopadů na životní prostředí. Maďarskou veřejnost chce úřad chránit i před nadací Hintalovon, jež se zasazuje za práva dětí, nebo spolkem Romaversitas, který podporuje vzdělávání Romů. Z údajného přečinu těchto spolků se tají dech – čerpají prostředky z evropských fondů, konkrétně z programu CERV (Citizens, Equality, Rights and Values.).

Budme ale spravedliví, Úřad na ochranu suverenity minimálně jednou zasáhl také proti zřejmé nepravdě. Ve dnech, kdy se v Sýrii hroutil režim Bašára Asada a on sám se nacházel neznámo kde, zveřejnil časopis *Magyar Hang* zprávu, že se diktátor možná uchýlil do Budapešti. Nebyl by prvním ani posledním zahraničním politikem, kterého doma vyšetřovali za korupci a Maďarsko mu poskytlo útočiště. V tomto případě šlo ale o spekulaci, jež se ukázala se jako nepravdivá. Asad nakonec skončil v Moskvě. *Magyar Hang* vše brzy uvedl na pravou míru, vyšetřování „dezinformace“ ale pokračuje. Je to proto, že mylný

článek na svém facebookovém profilu sdílel i lídr opozice Péter Magyar, který se tak stal součástí vyšetřování? To ukáže až budoucnost.

Szijjártóva (ne)soukromá cesta do Prahy ukázala, že Budapešť čeká tentokrát ze strany Evropské komise i jednotlivých členských států EU silný tlak. Snaží se tedy hledat podporu, kde to jde. Je dokonce možné, že kontroverzní úřad bude nakonec pod nátlakem i zrušen, nebyl by to první Orbánův útok stranou vůči Bruselu. Rozhodně se tak ale nestane před volbami v roce 2026. Do té doby smí úřad svévolně znevěrohodňovat veškeré opoziční hlasy i na vládě nezávislá média a zároveň postihovat odkrývání vládní korupce, čímž lze plebiscit výrazně ovlivnit ve prospěch Fideszu. Orbánova vláda si totiž podle všeho nemyslí, že maďarský volič má mít možnost vybírat si ve spravedlivých volbách čistě pole svého vědomí a svědomí. Tedy suverénně.

Postoj českých politiků ke kauze z úvodu textu je varováním do budoucna. Zatímco vláda, která podle předvolebních průzkumů půjde brzy do opozice, sdílí obavy Evropské komise z Orbánova nového mocenského nástroje, současná opozice za jejími zády maďarskou vládu ujišťuje, že je s ní na jedné lodi. Viktor Orbán je totiž pro Andreje Babiše velkým vzorem a inspirací. Snad nepůjde o inspiraci tak výraznou, abychom i u nás museli výhledově zřizovat úřad na ochranu české suverenity.

Jan Blažek

Mezi Trumpovým tornádem a východním větrem: čeká Viktora Orbána hladká plavba?

Válka Ruska proti Ukrajině posloužila maďarskému premiérovi Viktoru Orbánovi a ruskému prezidentovi Vladimíru Putinovi jako vzájemná legitimizační platforma a dodala municí Orbánově neliberální mašinérii. Jeho „mírová mise“ zmařila naděje na jednotnou frontu Evropské unie proti Rusku a zároveň prosadila ve veřejném diskursu narativ, který je pro agresora nejpříznivější. Přispívá však tato mise k přežití Orbánova režimu?

Jen co Viktor Orbán v roce 2010 podruhé nastoupil do premiérské funkce, oznámil, že vláda strany Fidesz–KDNP hodlá posílit vztahy s Putinovým Ruskem. Orbán cítil, že ve světové ekonomice „zavál východní vítr“ a v duchu si představoval příchod nového světového řádu. Státní návštěvy v Rusku se zintenzivnily a Maďarsko podepsalo zásadní bilaterální dohody, jako například rozšíření jaderné elektrárny Paks na ruský úvěr, čímž se zvýšila energetická i finanční závislost Maďarska na Rusku.

Orbán si vyhodnotil, že na světové scéně došlo k přeskupení, Západ se ekonomicky i civilizačně rozkládá, a proto je potřeba budovat ekonomické vazby s Východem, aby prvně zmíněný „nestrhl Maďarsko s sebou do hlubin“. Podle Orbána bude úspěch v novém světě rovněž záležet na schopnosti země vytvářet ve svém dosahu neliberální řád. Bylo tedy jasné, že Orbán našel s Vladimírem Putinem společného nepřítele v podobě normativní agendy Evropské unie, nepřítele, který je od té doby spojuje.

Několik měsíců před parlamentními volbami v roce 2022 si Fidesz v průzkumech veřejného mínění nevedl nijak oslnivě, nakonec však propagandistická mašinérie využila obav vyvolaných válkou v sousedství a vsadila na prověřený koncept zachránce maďarského lidu. Tentokrát před válkou, do níž se sjednocená opozice vůči Fideszu podporovaná Brusel (za nímž stojí podle vlády George Soros) „snažila zemi zatáhnout“. Orbán si nasadil masku

mírotvůrce a varoval, že se Brusel snaží svými sankcemi proti Rusku zničit maďarskou ekonomiku a zarazit dodávky plynu a ropy do země. Fidesz udělal z voleb otázku života a smrti a zvítězil.

Suverénní vítězství ve volbách ovšem nevedlo k tomu, že by Orbán svou rétoriku změkčil. Začal vyhrožovat vetováním sankčních balíčků EU, čímž zmařil veškeré naděje na rychlou a jednotnou evropskou reakci na válku. Na druhou stranu Evropská unie dodala Ukrajině finanční pomoc ve výši 50 miliard eur a i patnáctý balíček sankcí byl prodloužen. To vše Maďarsko odsouhlasilo, takže by se zdálo, že se Orbán nakonec podrobil. On tím ale Putinovi kupuje čas, když si od EU vynucuje někdy až absurdní ústupky, jako je vyškrtnutí patriarchy Kirilla ze sankčního seznamu (ten se mimo jiné snaží prosazovat narativ, že ruská agrese je „svatá válka proti západnímu satanismu“).

Nejdůležitější však je, že celá Evropa sleduje každý Orbánův krok ohledně Ukrajiny, a že se mu tak povedlo vnést do veřejného diskursu takovou interpretaci války, která je pro agresora nejvýhodnější: a sice že podpora Ukrajiny znamená podporu války.

Viktor Orbán (vpravo) při jednání s Vladimírem Putinem v době, kdy se vládce Kremlu chorobně obával covidu.

Foto: Wikimedia Commons/Kremlin.ru



Místo toho, aby se maďarské „otevření Východu“ pro táhlo za hranice svých možností, posloužila ruská válka proti Ukrajině jako vzájemná legitimizační platforma pro Orbána i Putina a poskytla neliberálnímu režimu municí. Orbán dokázal ze všech svých politických oponentů udělat válečné štváče a z nekonečně zjednodušené dichotomie války a míru odvodil nově nabytou legitimitu. Díky čerstvé „nutnosti“ zajistit bezpečnost Maďarů našel Orbán nový základ pro rozšíření legálního „stavu ohrožení“, který je v podstatě vládnutím na základě dekretů.

Krmivo pro neliberální mašinérii

Válka také zvýšila sázky na evropské scéně, kde Putin a Orbán mají již dlouho společný zájem na podkopání liberálně demokratického konsensu. Orbán podle všeho kalkuluje s tím, že jeho nekonvenční politika mu v kontextu Putinovy války dá větší prostor pro neliberální manévrování. Orbánova reakce na válku v době, kdy bylo konsenzu nejvíce zapotřebí, dále zatížila již tak napjaté vztahy s EU, které jsou výsledkem Orbánova soustavného testování unijního rámce.

Útoky v ruském stylu na občanskou společnost a nezávislá média pod záštitou „ochrany suverenity“ nabraly na síle. V loňském roce vláda zřídila Úřad na ochranu suverenity (s přístupem k tajným službám), který může vyšetřovat osoby a organizace, jež se zapojují do veřejného života a přijímají finanční prostředky ze zahraničí, včetně peněz z EU. Úřad nepokládá za prioritu vyšetřovat ruský vliv, a to ani v případech útoků, jako bylo nabourání serverů ministerstva zahraničí ruskými hackery těsně před posledními volbami. Z pohledu úřadu, který opakuje vládní narativ, není nijak překvapivé, že svrchovanost Maďarska nejvíc ohrožují aktéři kritičtí k vládě.

Zároveň vláda nejenže nezasahuje proti ruským dezinformačním aktivitám, ale prostřednictvím mediálního impéria, které ovládá, důsledně označuje proukrajinské postoje za proválečné. Putinovy destabilizační aktivity a s nimi spojená informační válka tak probíhají uvnitř Unie za aktivní asistence jejího členského státu. A i když režim už začíná vykazovat známky eroze, tato destabilizace zároveň přispívá k dalšímu rozšiřování Orbánovy autokratizace na domácí scéně.

Mír se jmenuje Trump

Zatím není jasné, zda Orbánova reakce na válku na Ukrajině zvýšila šance na dlouhodobé přežití jeho režimu. Kdyby Orbán nelomil rukama nad Ukrajinou, EU by možná nenašla politickou vůli spustit takzvaný mechanismus podmíněnosti a vyvinout na maďarskou vládu finanční tlak. Přístup Maďarska k fondům soudržnosti EU a k Nástroji pro oživení a odolnost je nyní vázán na splnění různých institucionálních požadavků, které zemi přiblíží zavádění hodnot právního státu a demokracie zakotvených v článku 2 Smlouvy o Evropské unii. Přijdou ty peníze vůbec, když Orbán nyní například podkopává být jen stopu po nezávislosti soudů?

Orbán sice dokázal válku propagandisticky využít k tomu, aby si zajistil další drtivé volební vítězství, a díky oceňování protivníků coby válečných štváčů získal určitý manévrovací prostor, jenže Maďarsko zmrazené prostředky EU potřebuje. Maďarská ekonomika není v dobré kondici a voliči tak úplně nevěří vládním tvrzením, že za ekonomické potíže země může válečný Západ. A to pro Orbána není dobrá zpráva ve chvíli, kdy poprvé čelí nebezpečnému protivníkovi v podobě Pétera Magyara, jež raketový vzestup proměnil opoziční scénou.

Zatímco byl Orbán na celosvětovém mírovém turné, Magyarovi se podařilo zvýšit relativní váhu, kterou veřejnost přisuzuje mimo jiné i rozpadajícímu se maďarskému zdravotnictví. Orbán opakuje heslo, že lidé už mají války plné zuby. Nepochybně zvažuje možnost, že by to mohla být pravda a že by to celé mohlo dopadnout jinak, než by si býval přál.

Válka dala Orbánovi záminku k neochvějně podpoře Donalda Trumpa. Maďarský premiér vsadil vše na to, že se Trump vrátí do úřadu, a podle všeho rozhodně věří, že teď má v Bílém domě přítele. Když Trumpa vykreslil jako kandidáta podporujícího mír, vpletl ho jako spojence do svého příběhu o evropském úpadku pod vládou „válečných štváčů z Bruselu“.

Co z tohoto přátelství vzejde, se teprve uvidí. Orbán již musel vysvětlovat, jak hrozba jeho promírového kandidáta zpřísněním sankcí proti Rusku zapadá do konstrukce sankcí coby podpory války. Nebyl to patrně úplně hvězdný rétorický výkon, ale podle Orbána chce Trump sankcemi dosáhnout míru, zatímco Brusel by místo míru rád viděl sankce.

Bez ohledu na sankce dal Orbán jasně najevo, co je jeho „zahraničněpolitickým“ cílem číslo jedna: vyhnat „Sorosovy vojáky“, kteří jsou v současné době dislokováni v Bruselu. V tomto ohledu má v Bílém domě přítele. Trumpovo oznámení o odříznutí Americké agentury pro mezinárodní rozvoj (USAID) už zasadilo další ránu maďarským nezávislým médiím a neziskovkám orientovaným na občanskou společnost, které bojují o přežití. Tímto krokem Trump umožnil Orbánovi přiblížit se zase o něco blíže k vysněnému cíli likvidace organizací, které „pracují proti maďarské suverenitě“. Jak Orbánův mírový kandidát, tak Putin společnými silami nahrávají úsilí maďarského premiéra o utužení jeho moci v zemi a on bezpochyby udělá všechno pro to, aby jeho příkladu následovali další evropští vlastenci – v což upřímně doufá.

Júlia Lilian Szabó

Z angličtiny přeložil Viktor Janiš.

Článek vznikl v rámci projektu Reflections of the War in Ukraine in Visegrad Countries. Projekt je spolufinancován vládami České republiky, Maďarska, Polska a Slovenska prostřednictvím visehradských grantů z Mezinárodního visehradského fondu. Posláním fondu je podporovat myšlenky udržitelné regionální spolupráce ve střední Evropě.

Ráj nad Vislou? Záleží na úhlu pohledu

Zatímco dříve se Češi na Polsko dívali s opovržením jako na chudý a zaostalý stát, nyní čím dál tím častěji převládá obdiv a někdy dokonce i závist. Jako kdyby se z Polska najednou stal hotový ráj na zemi. Jenže i když se skutečně bezprecedentně rychle rozvíjí a za poslední dekády prodělalo neuvěřitelný civilizační skok, Češi si do něj často jen projektují své představy. Ve skutečnosti je situace, jak už to tak bývá, trochu složitější.

Pokud se podíváme na čistě ekonomický růst, jsou polská čísla skutečně impozantní. S výjimkou covidového roku 2020 tamní ekonomika od roku 1992 nepřetržitě rostla a nezastavila ji ani světová krize v roce 2008. I letos by měla podle odhadů růst o zhruba tři a půl procenta, zatímco ta česká o jeden procentní bod pomaleji. Díky tomu se našim severním sousedům podařilo dostat od vstupu do EU v roce 2004 ze zhruba 50 procent unijního průměru v paritě kupní síly na dnešních 80 procent.

Zároveň se jim v průběhu času podařilo dramaticky snížit i dříve chronicky vysokou nezaměstnanost, která ještě kolem roku 2004 dosahovala 20 procent a nutila Poláky k masovému stěhování za prací. Dnešní Polsko, jež bylo mimochodem v době pádu komunismu chudší než Ukrajina, se naopak stalo cílem poměrně silné pracovní migrace i ze zemí, jako je například Indie.

Spolu s tím pochopitelně velmi rychle rostou i životní úroveň a polské mzdy. V průběhu loňského roku dokonce českými médii proběhla zpráva, že Poláci už vydělávají více než Češi. To se stalo přímo v Polsku předmětem mnoha vtipů a memů s heslem „kurevsko nedobre novinky“. A skutečně, podle veškerých dostupných údajů je nyní polský průměr i medián o něco vyšší.

Opravdu markantní je ale rozdíl v minimální mzdě, která nyní po prudkém růstu v posledních letech činí 4666 zlotých, což je v přepočtu téměř 28 000 korun. V kombinaci s vysokými přídávky na děti zavedenými v roce 2015 (nyní v přepočtu téměř 4800 Kč), které dostávají všichni s dětmi do 18 let bez ohledu na rodinné příjmy, z toho výrazně profitují polské periferie. Přitom stále platí, že cenová hladina v zemi je o něco nižší než v Česku.

Ve skutečnosti se ale polská ekonomika potýká s mnoha podobnými problémy jako ta naše. Poláky proto v poslední době trápila především vysoká inflace, která byla v letech 2022–2023 (14,4 procenta a 11,4 procenta) obdobná jako u nás a v loňském roce o něco vyšší (3,6 procenta

oproti 2,4 procenta). A i když na rozdíl od Česka reálné mzdy v Polsku po covidu rostly, jejich výši z českého pohledu zkrsluje kurz zlotého, který byl před dvěma lety extrémně slabý.

Zatímco ještě ve druhé polovině roku 2022 by tedy Polák s platem 5000 zlotých vydělával v přepočtu zhruba 25 tisíc korun, dnes se stejná nominální částka pohybuje okolo třiceti tisíc. Zároveň nesmíme zapomínat na to, že i v Polsku panují obrovské regionální rozdíly. Vedle bohatých a dynamicky rostoucích měst existují rychle se vylidňující periferie, které působí podobným dojmem jako české Sudety.

Děsivé úctenky

Nálady v Polsku proto nejsou zdaleka tak optimistické, jak by se mohlo na první pohled zdát. Ostatně i ekonomický růst se po pocovidovém oživení výrazně snížil a v už

Krakov představuje magnet pro turisty, nicméně v minulých letech ho v zimním období pravidelně sužoval smog.

Foto: Tomáš Fošum



zmiňované statistice parity kupní síly v přepočtu na obyvatele se Polsko vůči průměru EU od roku 2020 nikam neposouvá. Navíc ho v mezičase v této metrice dohnalo rychle rostoucí Rumunsko. Není proto divu, že „drahota“ je v polské veřejné a politické debatě stejně velké téma jako v Česku. Každou chvíli se na sociálních sítích i v médiích probírají takzvané paragony grozy (účetky hrůzy), na kterých si Poláci ukazují, jak drahé jsou oblíbené dovolenkové destinace u Baltského moře nebo v Tatrách.

Podobně je znervózňují i rostoucí ceny energií. Ty už v minulosti promluvily do předvolebních kampaní a jsou tématem i té současné před prezidentskými volbami, které se budou konat 18. května. Kandidát opozičního Práva a spravedlnosti Karol Nawrocki už mimo jiné populisticky tvrdí, že po svém zvolení sníží ceny energií pro domácnosti o jednu třetinu. I když tedy můžeme mít z českého pohledu pocit, že se Polsko dynamicky rozvíjí, je v něm levně, platy rostou a ekonomika vzkvétá, zdaleka ne vše je tak růžové. A právě subjektivní pocit blahobytu a celkově ekonomická témata budou hrát v nadcházejících volbách klíčovou roli.

Samostatnou kapitolou, která nápadně připomíná českou realitu, je krize bydlení. Polsko opět bývá z českého pohledu chváleno a dáváno za vzor rychlé výstavby, díky které je bydlení údajně dostupné. Jenže příklad Polska názorně ukazuje, že ani masová výstavba a jednodušší povolování staveb nevede k dostupnějším nemovitostem především pro mladé rodiny. Mezi lety 2015 a 2023 se ceny bytů v Polsku zvedly v průměru o zhruba osmdesát procent, což je sice výrazně méně než v Česku, ale stále o více než třicet procentních bodů nad průměrem EU. A přestože se v poslední době objevují signály, že by bydlení v Polsku mohlo začít zlevňovat, zatím to na výrazné zlepšení situace nevypadá.

S velkou polskou výstavbou se zároveň pojí i celá řada dalších problémů, které se odrážejí v kvalitě života. Vzhledem k tomu, že se v Polsku doposud příliš neřešilo územní plánování, se řada měst a vesnic nekontrolovaně rozrůstá do svého okolí, aniž by k tomu měla odpovídající infrastrukturu. Na mnoha místech je patrný naprostý urbanistický chaos, kde si každý téměř doslova staví dům, kdekoliv ho napadne. Velmi problematické jsou i často nekvalitně naplánované velké developerské projekty, ve kterých jde především o co největší zisk. Tento jev odráží i polština, v níž se v posledních letech pro podobnou patologickou výstavbu plnou miniaturních bytů a nekvalitního veřejného prostoru vžilo označení patodeweloperka.

Právě kvalita veřejného prostoru a různých jiných služeb je dalším dílkem do skládačky životní úrovně. Ačkoliv se hlavně velká polská města v tomto směru dynamicky mění a Praha jim může například kvalitu infrastruktury pro cyklisty nebo revitalizaci ulic v historických centrech jen závidět, je Polsko i v této oblasti velmi problematické. Vedle už zmíněného urbanistického chaosu stále polská města a vesnice trápí obrovské množství vizuálního smogu v podobě všudypřítomných reklam. Obzvláště v oblí-

bených turistických destinacích má proto člověk občas pocit, že se vzhledem k množství kýčovitých stánků a poutových atrakcí vrátil zpět do devadesátých let minulého století.

Kdo má více dálnic

K dalším chronickým problémům, kterými Polsko trpí, patří například kvalita ovzduší ve městech, jež se řadí k nejhorším na světě. O tom ostatně vědí své i obyvatelé českého Ostravska, které se pravidelně s polským smogem potýká. V posledních letech se sice města pokouší s tímto problémem něco dělat, ale ještě donedávna se i v největších metropolích zcela běžně v zimě topilo uhlím. Paradoxně se to velmi často týkalo center měst a staré historické zástavby, kde se bydlelo mnohem hůř než na sídlištích.

Kromě toho se ve srovnání s Polskem také rozhodně nemusíme stydět za kvalitu veřejné dopravy mimo velká města nebo zdravotnictví. V Polsku se totiž po pádu komunismu masově rušily lokální autobusové i železniční spoje, které v lepším případě převzali dražší soukromníci. Mnoho míst ale zůstává dopravně kompletně vyloučených a tamní obyvatelé jsou zcela závislí na cestování auty, jemuž se dlouhodobě z hlediska investic dává přednost.

Polské zdravotnictví zase trápí extrémně dlouhé čekací doby na vyšetření a zákroky. Proto je dnes zcela běžné, že si Poláci platí soukromá vyšetření nebo zaměstnavatelé poskytují zaměstnancům privátní zdravotní pojištění, přes které se lze k některým výkonům dostat rychleji. Proto je také v Polsku doslova na každém rohu lékárna a velká část televizních reklam propaguje léky nebo různé doplňky stravy.

Polsko se skutečně v posledních třech dekadách rozvíjelo mnohem dynamičtěji a v celé řadě věcí funguje lépe než Česko. Namátkou lze jmenovat mnohem efektivnější systém samospráv, povedenou digitalizaci státu nebo i takové „banality“, jako je dobře fungující trh mobilních operátorů. Vedle toho ale zůstává u našich severních sousedů též obrovské množství závažných problémů, které se dlouhodobě nedaří řešit, jako jsou už zmiňované zdravotnictví, kvalita ovzduší nebo stav veřejné dopravy. A i v některých oblastech, v nichž k Polsku vzhlížíme, si ve skutečnosti ve srovnání s ním nevedeme vůbec špatně.

Příkladem může být vychvalovaná výstavba dálnic, která se stala symbolem polského rozvoje. Na české straně vznikl pocit, že nás Poláci dramaticky předhání, a to po roce 2010, kdy se v Česku skutečně téměř nic nestávalo. Nyní už ale pokračujeme podobným tempem a Poláci mají kvůli nižší startovní pozici stále hotové menší procento plánované sítě než Češi. Nahlížet proto na Polsko jako ráj na zemi, který nás ve všem předstihl, rozhodně není namístě. Jako vždy zkrátka záleží, z jakého úhlu pohledu se díváme.

Michal Lebduška

Jak válka na Ukrajině mění Polsko

Důsledky války, která před třemi lety vypukla na Ukrajině, jsou bezprecedentní a mají široký dosah. Společenské, politické a ekonomické dopady ruské invaze se dotýkají nejen účastníků konfliktu, ale také všech subjektů mezinárodních vztahů, které zažívají otřesy s ním spojené.

Povšimněme si, že žádné z dosavadních válek či konfliktů tak závažné důsledky neměly. Příčin je několik. Za prvé, válečná operace se odehrává na geograficky významném území. Za druhé, účastníci válečných operací jsou předními aktéry na mezinárodní scéně. Za třetí, svět se nachází ve fázi globalizace, která vyvolává otázky ohledně toho, zda se skutečně vyplácí současný stupeň liberalizace a intenzivní prolínání ekonomických struktur, které nemá v minulosti obdoby. A konečně dynamika politických změn, očekávání mezinárodního společenství a politické pnutí tváří v tvář této válce vynášejí na povrch dříve nahromaděné napětí a konflikty.

Jedním ze států, na něž válka na Ukrajině dopadla a dopadá velmi významně, je Polsko. Je těžké tyto dopady hierarchizovat podle různých hledisek a není to ani podstatou těchto úvah. Jejich rozdělení do různých oblastí však umožňuje pochopit komplexnost problematiky i rozmanitost vlivu, který na Polsko mají.

Jako první byly zaznamenány společenské důsledky. Od 24. února 2022 do 25. února 2023 vstoupilo do Polska z Ukrajiny 10,8 milionu osob, opačným směrem jich zamířilo 8,2 milionu (*Poznámka redakce: někteří lidé cestovali tam a zpět, jiní pouze projížděli; jedná se o statistiky polské pohraniční stráže*). Polsko coby sousední stát nabídlo uprchlíkům útočiště v do té doby bezprecedentním rozsahu. Navzdory obtížím – společným dějinám a různým dosavadním zkušenostem – Poláci otevřeli dveře svých domovů, aby přijali občany Ukrajiny utíkající před válkou. Solidarita veřejnosti, organizací a vlády umožnila poskytnout pomoc téměř jednomu a půl milionu uprchlíků, dalších více než čtyři sta tisíc lidí využilo hromadná podpůrná centra.

Pomoc ve formě noclehu, finanční a potravinové podpory byla zpočátku dočasná. Postupně se rozšířila o vládní iniciativy vymezené v zákoně o pomoci ukrajinským občanům. V důsledku těchto kroků dosáhl počet válečných uprchlíků, kteří získali status dočasné ochrany, téměř jednoho milionu. Vedle Polska přijaly nejvíce Ukrajinců Německo a Česko. Celkem se unijní státy postaraly o 4,3 milionu osob.

Zkouška systému

Polsko tedy patří do skupiny států Evropské unie, v nichž počet občanů Ukrajiny po roce 2022 podstatným způsobem změnil nejen podíl migrantů v populaci, ale ovlivnil také velikost pracovního trhu, úroveň zaměstnanosti i její strukturu. Oficiální zaměstnání našlo v Polsku tři čtvrtě milionu ukrajinských občanů, což potvrzuje schopnost je-

ho pracovního trhu absorbovat značný počet dalších zaměstnanců, přiměřenost nabídky k poptávce a konečně rostoucí zájem o zaměstnance zejména v sektoru služeb.

Míra zaměstnanosti mezi ukrajinskými uprchlíky se v první polovině roku 2022 nacházela na úrovni 28 procent, ke konci roku již dosahovala 65 procent. Podíl příjmů ze zaměstnání na jejich celkových příjmech byl zároveň velmi vysoký – 80 procent. To potvrzuje zaznamatelné změny ve struktuře příjmu domácností a jejich vliv na úroveň spotřeby a investiční rozhodnutí, v širším kontextu pak na hodnotu HDP v Polsku. Díky vyšší spotřebě se spotřebitelská recese v Polsku neprodlužovala, ale proces jejího překonávání nebyl dynamický. To je především důsledkem demografické struktury nově příchozích Ukrajinců se značným podílem dětí. Zhruba polovinu představují dobře vzdělaní (48 procent uprchlíků má vyšší vzdělání) lidé v mladším produktivním věku (27–44 let).

Z analýz vyplývá, že uprchlíci přispěli k polskému HDP v roce 2023 podílem ve výši 0,7 až 1,1 procenta. V delším období může tento příspěvek narůst na 0,9 až 1,35 procenta, což znamená nejen zohlednění otřesu a jeho následků pro ekonomiku vyvolaných vlnou příchodu ukrajinských občanů, ale také vlivu proměny potřeb spotřebitelů, rozhodnutí o koupi bytu, vzdělávání dětí atd. Mezi efekty je ještě třeba upozornit na další daňové příjmy, příliv kapitálu ze zahraničí, vyšší objem mezd a v důsledku toho vyšší spotřebu převyšující vládní výdaje spojené s uprchlíky.

Mezi dopady na polskou společnost zmiňme změnu její struktury. Fakt, že přicházejí především ukrajinské ženy (muži ve věku 18–60 let nesmí vycestovat z vlasti), ovlivňuje úroveň feminizace a dále prohlubuje narušení složení společnosti z hlediska pohlaví. Příchod uprchlíků z Ukrajiny také snížil věkový průměr a ovlivnil i počet uzavíraných manželství. Z hlediska přístupu k formálním svazkům Polsko doposud reprezentovalo moderní trend každoročního úbytku uzavíraných manželství. V posledních třech letech však počet národnostně smíšených manželství uzavřených s občany Ukrajiny stoupl dvaapůlkrát, ze čtyř set na téměř tisíc.

Válka na Ukrajině poskytla Polsku historickou šanci obnovit nejen jeho pozici na mezinárodní scéně, ale také uspět se strategií zvýšení bezpečnosti a posílení geopolitického vlivu v Evropě. S nadějí se pohlíželo také na zlepšení vztahů s Ukrajinou a nárůstem významu Polska coby ambasadora vstupu Ukrajiny do EU.

Očekávalo se, že se bude věnovat větší pozornost roli států střední a východní Evropy v budování vzájemných vztahů na kontinentu. Zpočátku se otevíraly dokonce



Solidarita s Ukrajinou byla v roce 2022 v Polsku značná. Platilo to i pro město Štětín.
Foto: Tomáš Fošum

perspektivy pro rozšíření spolupráce o Bělorusko. Pro Polsko to znamenalo ujmout se role regionálního lídra v nejen v souvislosti s ekonomickým a politickým slábnutím Ruské federace, ale také při přestavbě politického řádu. Příklon Ruské federace ke konfrontaci s NATO a USA urychlil očekávané změny a významně zvýšil pravděpodobnost, že v Rusku dojde k hluboké ekonomické a politické krizi.

Válka na Ukrajině otřásla důvěryhodností Německa a Francie, ale také důvěrou v jejich schopnost dostát požadavkům geopolitické krize a zároveň vést integrační procesy v EU.

Vzestup Řešova

Z geopolitického hlediska válka odhalila, jaké následky má závislost vzniklá v důsledku mezinárodního rozdělení práce a koncentrace průmyslové výroby do států nejen geograficky vzdálených, ale často také s vysokým rizikem politické nestability. Závislost na dodávkách součástek a komponentů i dodavatelské řetězce silně odkázané na mezinárodní situaci představují další faktor ovlivňující obraz současného světa.

Státy včetně Polska si uvědomily nejen nutnost hledat alternativní dodavatele, ale také možnost vytyčit nové přepravní trasy a sehrát novou, významnější roli v ekonomických vztazích. Příkladem je rozvoj polského letiště v Řešově, které zaznamenalo nejen více než třicetiprocentní nárůst počtu charterových letů, ale také získalo zásadní význam proto, že funguje jako hlavní přepravní uzel pro zahraniční vojenskou pomoc Ukrajině. V důsledku toho se okolí Řešova začalo mimořádně intenzivně ekono-

micky a infrastrukturně rozvíjet. Perspektivy využití této oblasti se stávají klíčovými nejen z pohledu Polska, ale i jiných států Evropy, které během válečných operací podporují Ukrajinu a v budoucnosti se chtějí podílet na její obnově.

Válka na Ukrajině přináší reorganizaci dosavadního poměru sil. Impulsem jsou zmiňované ekonomické aspekty, ale i nové politické pozice států. Jedním z možných scénářů je opětovné rozdělení na geopolitické a hospodářské bloky východu a západu s Ruskem a Čínou na jedné straně a USA a EU na straně druhé.

V geopolitice se jako na dlani soustředí ekonomické změny umocněné důsledky války. Široká paleta sankcí uplatněných proti Ruské federaci ukázala možnosti působení na její ekonomiku

a občany, ale odhalila také řadu existujících závislostí při dovozu potravin či energetických surovin. Urychlila tak iniciativy směřující k získání nezávislosti a diverzifikaci.

Propuknutí války a sankce vůči Rusku silně zapůsobily na makroekonomickou situaci jak v Polsku, tak ve světě, zejména pokud jde o trh energetických surovin a zemědělských produktů.

Cena ropy vzápětí po invazi Ruska na Ukrajinu vzrostla na téměř 140 amerických dolarů za barel, přičemž dosáhla nejvyšší úrovně za více než třináct let. Ve snaze omezit příjmy Ruska z obchodování s touto surovinou se Kanada, USA a Velká Británie rozhodly uvalit na jeho ropu embargo. O významu tohoto kroku svědčí mimo jiné to, že Rusko je třetí největší vývozcem ropy po USA a Saúdské Arábii. Jeho role je také klíčová pro (ne)stabilitu globálního trhu energetických surovin. Reakce trhu po invazi byla tak silná, že Mezinárodní energetická agentura rozhodla o intervenci a uvolnila 61,7 milionu barelů ze strategických rezerv. Další reakcí bylo hledání alternativních zdrojů do- dávek na evropském i blízkovýchodním trhu.

Na trhu zemědělských produktů vyvolala válka obavy o potravinovou bezpečnost. Ukrajina byla totiž jedním z největších vývozců obilí. Po vypuknutí konfliktu klesla jeho produkce o celých 29 procent. Situaci navíc komplikovalo uzavření černomořských přístavů (více než 90 procent ukrajinského exportu probíhalo po moři). Omezená nabídka obilí vyvolala celosvětový růst cen a obavy z vlny hladomoru v asijských a severoafrických státech.

Polsku to přineslo nutnost zapojit se do tvorby alternativních přepravních tras a zvýšit svůj podíl v obchodu s obilím na světovém trhu.

Otevření hranic pro převoz ukrajinského obilí a dalších zemědělských produktů vyvolalo v Polsku konflikt kvůli komplikacím provázejícím transport přes jeho území a další vývoz. Kvůli časové tísni i velikosti překládek vzniklo riziko, že dodávky nebudou dostatečně kontrolovány.

Část ukrajinského obilí zůstávala v Polsku, a tím ovlivňovala nabídku a výši cen. Protesty polských výrobců a kontroly ukázaly na rozdíly v kvalitě obilí. Nakonec Polsko i další státy EU na jeho dodávky uvalily embargo, čímž vyvolaly protesty Ukrajiny hledající nová odbytiště pro své produkty.

Válka na Ukrajině odhalila neklesající závislost států na dodávkách nejen energetických surovin, ale i potravin. Dále poukázala na silnou polarizaci politických zájmů v regionu a stala se příležitostí k přestavbě dosavadního světového řádu. Prodlužující se konflikt společenské, ekonomické i politické změny upevňuje a čím dál zřetelněji ukazuje, že svět stojí na křižovatce. Leží před ním rozhodnutí, jak bude vypadat budoucnost ekonomických vztahů,

jejichž dosavadní uspořádání nevyhovuje ani rozvojovým zemím, ani – a to především – těm státům, které je doposud formovaly.

Dorota Niedziółka

Z polštiny přeložila Anna Šašková Plasová.

Článek vznikl v rámci projektu Reflections of the War in Ukraine in Visegrad Countries. Projekt je spolufinancován vládami České republiky, Maďarska, Polska a Slovenska prostřednictvím visehradských grantů z Mezinárodního visehradského fondu. Posláním fondu je podporovat myšlenky udržitelné regionální spolupráce ve střední Evropě.

Nekonečný příběh rakouských povolebních jednání

Třebaže se rakouské parlamentní volby konaly již koncem loňského září, země pod Alpami stále nemá koaliční vládu. Situace je nepřehledná a není jasné, kam Rakousko v příštích týdnech vykročí.

Nejprve s vítězem parlamentních voleb Svobodnou stranou Rakouska (FPÖ) odmítly všechny ostatní subjekty zastoupené v Národní radě utvořit koalici. Spolkový prezident Alexander Van der Bellen proto sáhl v rakouské parlamentní praxi k nezvyklému kroku. Nepověřil sestavením vlády vítězi voleb Herberta Kickla (FPÖ), nýbrž druhého na pásce, lidovce Karla Nehammera.

Právě tehdejší předseda lidové strany (ÖVP) spojil svoji další politickou budoucnost s riskantním projektem. Začal jednat se sociální demokracií (SPÖ) a liberální stranou NEOS o vytvoření trojkoalice. Rozhovory probíhající v diskrétní atmosféře počátkem tohoto roku ztroskotaly. Příčinou byly neshody ohledně způsobu sanace veřejných financí či zvýšení věkové hranice pro odchod do penze. Spory mezi liberály a socialisty vyvolávala otázka zavedení dědické daně a daně z vyššího majetku, kterou požadovala SPÖ.

Ztroskotání koaličních jednání definitivně zpečetilo osud Karla Nehammera, jenž odstoupil. Jeho nástupcem se stal dosavadní generální sekretář lidové strany

Christian Stocker. Neúspěšný předseda lidovců a dosavadní spolkový kancléř si mohl nedůstojné divadlo odpuště, kdyby dodržel slovo dané voličům a čerpal inspiraci z minulosti. Do parlamentních voleb vstupoval s cílem obhájit prvenství a neuspěl. Například jeho předchůdce Josef Klaus v březnu 1970 ve stejné situaci přitom dal všechny funkce okamžitě k dispozici.

Herbert Kickl chce být lidovým kancléřem, zatím se mu ale vládu sestavit nepodařilo.

Foto: Miroslav Šepták



Personální rošáda v čele lidovců dala koaličním rozhovorům novou dynamiku. Prezident Van der Bellen musel v lednu tohoto roku spolknout hořkou pilulku v podobě pověření Herberta Kickla sestavením vlády, ačkoliv tento krok dosud striktně odmítal. Podle očekávání pozval předseda Svobodných Kickl ke koaličním rozhovorům lidovce.

Zasednutí za jednací stůl nepůsobilo především v případě Stockera důvěryhodně. V minulosti patřil k nejhlasištějším lidoveckým kritikům Herberta Kickla. Šéfa Svobodných označil za radikálního konspiračního politika, bezpečnostní riziko pro Rakousko nebo zástupce politického extremismu. Názorový obrat zdůvodnil Stocker pokukem na odlišnou politickou konstelaci způsobenou krachem rozhovorů o vytvoření trojkoalice.

Viděno striktně podle předvolebních programů existuje mezi Svobodnými a lidovci zhruba sedmdesátiprocentní shoda. Koneckonců v pěti z devíti spolkových zemí spolupráce mezi oběma subjekty funguje. FPÖ a ÖVP mohly najít rychle společnou řeč v oblasti zpřísnění azylové a migrační politiky, snížení sociálních dávek pro občany cizí státní příslušnosti a odložení snahy dosáhnout klimatické neutrality o deset let – z roku 2040 na 2050.

Pokladny mají dno

Zásadní problém vlekcoucích se rozhovorů pravděpodobně tkvěl v neústupnosti obou potenciálních partnerů. Svobodní chtěli zužitkovat historické vítězství a nárokovali si vedle funkce spolkového kancléře rovněž některá klíčová ministerstva jako resort vnitra nebo financí. Lidovci poukazovali na rozdíl zhruba dvou procentních bodů v parlamentních volbách mezi nimi a FPÖ, a požadovali proto jednání jako rovný s rovným. Nechtěli hrát druhé

houses a Svobodným jednoduše vyklidit pole. Námluvy tak nakonec skončily 12. února nezdarem.

Otázkou zůstává, kdo v současné situaci může ztratit více. Pokud Rakousko vykročí směrem k předčasným volbám, mohly by po zohlednění všech zákonných lhůt proběhnout nejdříve koncem května. Favoritem případného nového rozdělení karet voliči jsou Svobodní, kteří by mohli získat až třicet procent hlasů.

Naproti tomu nejvíce mohou ztratit lidovci. Od odchodu svého lídra Sebastiana Kurze v prosinci 2021 hledá ÖVP marně svoji tvář. Dokonce se objevily hlasy požadující Kurzův okamžitý návrat. Někdejší kometa evropských křesťanských demokratů opětovný vstup do politického ringu prozatím odmítla. Obvinění z protiprávního jednání dosud nejsou soudně ukončena, a proto se Kurz vrátit do politiky zdráhá.

Důležitým testem momentálních nálad budou předčasné vídeňské komunální volby. Z iniciativy SPÖ se nebudou konat na podzim, nýbrž už 27. dubna. Sociálnědemokratický starosta Michael Ludwig tím zamýšlí podstatně zkrátit předvolební kampaň a zastavit vzestup Svobodných. Podle aktuálních průzkumů veřejného mínění hrozí obrovský propad voličské přízně lidovcům. Až polovina jejich někdejších příznivců přemýšlí, že podpoří konkurenci, především Svobodné.

Další týdny bez přehánění rozhodnou, jakým směrem se Rakousko bude ubírat. Třebaže většina tamních politických uskupení tvrdí, že se předčasných voleb nebojí a mají co občanům nabídnout, jejich stranické pokladny nejsou bezedné. Z aktuální nepřehledné situace by mohl profitovat nový, minulostí nezatížený hráč. Nikdo takový s dostatečnou odvahou, charismatem a vizí se ale dosud neobjevil.

Miroslav Šepták

Slovenská vláda to vidí jasně: svobodné umění je nebezpečné

Ministryně kultury Martina Šimkovičová, kterou na tuto pozici nominovala Slovenská národní strana, v minulosti působila jako moderátorka televize *Markíza*. Odtud ji propustili kvůli nenávisným statusům na sociálních sítích během migrační krize v roce 2015. Potom vystupovala s nynějším poslaneckým kolegou Peterem Kotlárem na jejich společném internetovém dezinformačním kanále *TV Slovan*, kterého si širší veřejnost všimla zejména v době pandemie. S řízením státních nebo nezávislých kulturních organizací neměla žádné zkušenosti. Její nekompetence a destruktivní chování však z mnoha důvodů slovenskému premiérovi Robertu Ficovi (Směr) vyhovuje.

Po nástupu do funkce na podzim 2023 začala slovenská ministryně kultury Šimkovičová dělat doslova normalizační čistky, přičemž mnozí vyhození pracovníci byli vysoce kvalifikovaní a měli prokazatelné výsledky. Odvolala mimo jiné nepohodlné ředitele institucí v působnosti ministerstva. Dále pak zrušila například Institut kulturní politiky či Odbor kreativity a vzdělávání a rozpustila i muzejní a galerijní radu.

Po povolebním střídání v čele jednotlivých ministerstev jsou personální změny na nižších pozicích zákonité, jde však o to, jakým způsobem a podle jakých kritérií k nim dochází. Ministryně Šimkovičová postupně dosadila na uvolněná místa nekompetentní lidi. Jejich „kvalifikací“ bylo to, že se jedná o její kamarády nebo jsou k ní nekriticky loajální, případně jsou spojováni se šířením dezinformací, plagiátorstvím a podobně. Takovými praktikami se resort

kultury vrací zpět do mečiarovských časů, případně před rok 1989. Brzy proto více než 4000 pracovníků v kultuře včetně asi 70 zaměstnanců ministerstva vstoupilo do stávkové pohotovosti, kterou pojmenovali Kulturní stávka.

Šimkovičová zároveň začala upřednostňovat folklór, jako by to byla jediná hodnotná forma kultury. Politici se náhle objevovali v krojích, přičemž šanci zalíbit se lidovému publiku neodolal ani prezident Peter Pellegrini, což už působilo vyloženě úsměvně. Při pohledu na tyto falešné milovníky folklóru, oblečené občas jako na maškarní bál, muselo být skutečným folkloristům vskutku nevoľno.

Ministerstvo kultury pod vedením Marty Šimkovičové si vyšláplo na některé instituce a aktivity. Zablockovalo třeba peníze potřebné pro projekt obnovy hradů, jehož se účastní dobrovolníci. Má to již své neblahé důsledky. Ministerstvo kultury zastavilo rovněž dlouholetou podporu Dnů evropského kulturního dědictví. Součástí akce bylo přitom i zpřístupnění veřejnosti běžně nedostupných památek.

Plošný útok na kulturu

Destrukce Fondu na podporu umění je jedním ze skandálů ministryně Šimkovičové. Její nominanti ho začali sabotovat, čím znemožnili přidělení finančních prostředků na městské knihovny, kulturní centra, galerie, muzea, festivaly a podobně. Vědomě ohrozili kulturní aktivity ve všech regionech. V prosinci 2024 se před budovou Fondu uskutečnil protest proti takovýmto zásahům do jeho činnosti. Protestující přišli podpořit například výtvarník Rudolf Sikora, vydavatel Koloman Kertész Bagala či banskobystričský župan Ondrej Lunter. Protesty vůči krokům ministryně Šimkovičové tak brzy přesáhly rámec kulturní scény a staly se záležitostí celé demokratické části společnosti.

Nakonec vznikl i otevřený dopis, pod nějž se podepsali kromě šéfů čtyřiceti zastřešujících kulturních organizací i předsedové pěti samosprávných krajů, primátoři Bratislavy, Nitry a Žiliny, tři rektori, prorektori i děkani několika vysokých škol, a dokonce též bývalý ministr kultury za Ficoovu stranu Směr Marek Maďarič. Podle signatářů dopisu nominanti ministryně představují vážný problém, a to nejen kvůli své odborné nezpůsobilosti, ale i tím, že svou opakovanou a koordinova-

nou neúčastí zablockovali jednání, a tím i efektivní fungování fondu.

„Následkem je totální likvidace prostoru pro umělce, umělecké kolektivy, pro jejich tvorbu a následné zprostředkování jejich práce veřejnosti, totální stagnace rozvoje kultury i kulturnosti,“ vyjádřila se o dění ve Fondu na podporu umění Tatiana Salajová, ředitelka Středoslovenského osvětového střediska v Banské Bystrici.

Ve Slovenské národní galerii se během krátkého času vystřídalo už několik ředitelů bez jakékoliv kvalifikace, čímž začala destrukce této vlajkové lodi kulturních zařízení v zemi. Zkušení a doma i v zahraničí respektovaní kurátoři, autoři mnohých významných a prestižních projektů se stali nepotřebnými.

Další vlajkovou lodí je Slovenské národní divadlo. Pro nesouhlas s postupy ministryně kultury herci a herečky po představení vždy upozorní diváky, že kdo má zájem, může zůstat a poslechnout si jejich stanovisko. Šimkovičová na ně zaútočila, že agitují. Dokonce je křivě obvinila, že řadu představení odložili, neboť mají mimodivadelní aktivity. Herci se okamžitě ohradili a její tvrzení vyvrátili předloženými daty. „Jelikož se objevily pochybnosti, tak bychom rádi vyzvali k objasnění, na které budeme čekat, o jaké konkrétní představení šlo a kvůli jakým ‚kšeftům‘, se představení zrušila,“ vyzval herec Richard Stanke. Uměl-

Ministryně kultury Martina Šimkovičová ve společnosti předsedy Matice slovenské Mariána Gešpera (vlevo) a poslance Rudolfa Huliaka (vpravo).

Foto: Wikimedia Commons/Matica slovenská



ci zároveň zdůraznili, že by nikdy nezrušili program kvůli onemocnění některého z vystupujících, pokud lze za něj sehnat záskok.

Čas se krátí

Skandální byl též způsob vytvoření a zveřejnění nového aranžmá státní hymny. Znamý hudebník Oskar Rózsa, který se „zaskvěl“ například ostrou kritikou očkovaní proti covidu, nabízel vytvoření tohoto aranžmá už předcházejícím vedením ministerstva kultury, ale nepochodil. Nyní je však vedoucím služebního úřadu jeho kamarád Lukáš Machala, takže vše šlo jako po drátku. Když se zdvihla vlna kritiky kvůli způsobu zadání, tedy bez jakékoliv odborné diskuse a s popřením civilizačních standardů, ministryně kultury i samotný hudebník na kritiky ostře zaútočili. Odborníky a mnohé další ovšem neuspokojil ani samotný výsledek.

„Já tu hymnu nedělám pro vás,“ vzkázal jim Rózsa na videonahrávce. „Vy jste stále nepochopili, že to není vaše hymna. To je hymna pro úplně jinou skupinu lidí. A věřte, že je jich podstatně, několikanásobně víc, než je vás. Bez ohledu na to, jak hlasitě skřehotáte. Váš čas se radikálně krátí. Tak, prosím, zalezte do vašich děr.“

Přesně takovéto chování, hulvátské, primitivní a arogantní, současná slovenská vládní koalice podporuje, šíří a podněcuje i u veřejnosti. Následně začali kritici nového pojetí hymny čelit agresivním vzkazům a výhrůžkám. Znamená to ohrožení bezpečnosti i života kohokoliv, kdo se odváží kriticky vyjádřit o jednání vládní moci a lidí v její bezprostřední blízkosti.

Lidé jako Šimkovičová oslovují nižší intelekt a těží ze světa, v němž nepodložené názory či přesvědčení mají

přednost před fakty a místo argumentů přicházejí útoky. Scházejí zde odbornost i normální diskuse. Moderní svět není pro tyto lidi světem nových myšlenek a inovativních postupů, natož světem kulturní pestrosti.

Pro dnešní vládní moc je svobodná kultura nebezpečná, protože nefunguje v předem určených mezích, ale inspiruje a někdy i ruší. A politici, jací jsou dnes na Slovensku u kormidla, nemají rádi, když je někdo nebo něco vyrušuje. Proto reagují „folklorizováním“ kultury a snahou okleštit možnosti a podmínky svobodného umění. Proto sázejí na arogantní podobu moci, hrubý nacionalismus či vulgární hejslováctví. Proto přistoupili k ovládnutí veřejnoprávních médií dosazením kolaborantů, kteří již vyčistili vše, co bylo třeba. Proto útočí na občanskou společnost, nevládní sektor či nepoddajné novináře.

Čtvrtá vláda Roberta Fica se tak do historie zapíše mimo jiné destrukcí kultury. Premiér za to nese plnou odpovědnost, protože Martině Šimkovičové opakovaně vyslovuje podporu a uznání. Z jeho strany je to samozřejmě účelové, neboť působení ministryně alespoň částečně pomáhá odpoutávat pozornost od jiných vážných problémů. Fico si zároveň vychutnává pomstu a ponižování kulturní obce a vůbec kritiků vládní moci. Takto to vypadá, když zemi řídí političtí šmejdi.

Jednoho dne i tato vláda pomine, zůstane však po ní rozvrácený stát, pokřivená spravedlnost a nefunkční instituce. Napáchané škody se budou velmi těžko a velice dlouho napravovat. Ale než se tak stane, je potřebné demaskovat primitivnost, nevzdělanost a nekompetentnost a postavit se na odpor vůči neakceptovatelným způsobům chování.

Marián Balázs

Trump Evropu nepříjemně překvapil, a to je teprve začátek

Staronový americký prezident Donald Trump nezklamal. Naopak předčil v mnoha směrech očekávání, která byla značná a plná obav. Mýlili se ti, kdo doufali, že zopakuje svůj chaotický výkon z prvního období, kdy více hlučel, než konal, protiřčil si a působil jako klaun. Na návrat do Bílého domu se náležitě připravil, působí cílevědoměji, rozhodněji a koherentněji. O to je jeho počínání pro Evropu nebezpečnější. Evropská unie zatím spíše váhá a vyčkává, nepokouší se zaujmout vůči Trumpovi jednoznačné postoje v naději, že třeba své hrozby úplně nesplní, nebo se ho povede vyjednáváním obměkčit. Také zdaleka není jednotná v názoru, jak na jeho početné a mnohdy děsivé záměry reagovat.

Trump nasadil vysoké tempo. Za první dva týdny v úřadu stačil pohrozit vojenskou anexí Grónska, pokud by se nepodařilo ho koupit, čímž většinu Evropanů doslova šokoval. Uvědomili si, že to myslí vážně, že je schopen nebrat ohledy na nic, ani na spojenecké závazky v rámci Severoatlantické aliance. Jejím členům pak vzkázal, že nestačí dvě procenta výdajů na obranu, ale že žádá pět. Dává mu to další páku, jak případně negovat spojenecké povinnosti v rámci NATO.

Očekávaným Trumpovým krokem bylo odstoupení od Pařížské dohody o ochraně klimatu, což tuto evropskou „prioritu priorit“ významně oslabuje, nehledě na demonstraci naprostého nezájmu o osud planety. Vytrubování podpory pro těžbu fosilních paliv („drill baby drill“) jde stejným směrem, přináší však pro Evropu různé důsledky. Vytváří například perspektivu poklesu cen ropy i plynu v globálním měřítku nebo naději, že bude dostatek plynu pro dovoz do Evropy, který by mohl posloužit

jako argument proti rozpoutání obchodní války mezi EU a USA. Odklon od podpory čistých technologií či elektroaut zase poněkud oslabí tlak na evropské výrobce a vývozce v tomto segmentu.

V době uzávěrky tohoto textu zatím americký prezident nezavedl očekávaná plošná cla na dovozy evropského zboží, případně cílená cla na některé komodity, jak strašil během kampaně. Nikdo si však nedělá iluze, že k tomu nepřikročí. Evropská komise připravuje už několik měsíců odvetná opatření, je však jasné, že v případné obchodní válce by EU vzhledem ke struktuře vzájemného obchodu i pro sebe příznivého schodku nutně tahala za kratší konec. Trump navíc šokoval prohlášením, že pokud chtějí zahraniční, tedy i evropské podniky prodávat své zboží v USA, nezbude jim než tam přesunout své výrobní linky.

Ruskem rozpoutanou válku proti Ukrajině Trump chvátavě sliboval vyřešit za jeden den. Prvním náznakem zájmu o ni po jeho nástupu do úřadu byl post na síti X, v němž překvapivě vyhrožoval prezidentovi Vladimíru Putinovi zavedením dalších protiruských sankcí, pokud nebude ochoten jednat o míru. Pro EU to mělo dobrý dopad jako studená sprcha na hlavu maďarského premiéra Viktora Orbána, který okamžitě přestal blokovat půlroční prodloužení protiruských sankcí EU. Ve středu 12. února Trump oznámil, že si s Putinem telefonoval a že se domluvili na schůzce. Evropané ovšem stále nevědí, zda bude Trump chtít vyjednávat o míru na Ukrajině pouze napřímo s Putinem, či zda vyslyší jejich naléhavý požadavek, aby se nic nedělo bez účasti Ukrajinců, nebo zda bude souhlasit se zapojením Evropy.

Ukrajinský prezident Volodymyr Zelenskij se rozhodl neponechat nic náhodě a celkem logicky vzhledem k situaci na bojišti upjal ke Trumpovi veškeré naděje. Vychvaloval ho, snažil se povzbudit jeho ego. V projevu na Světovém ekonomickém fóru v Davosu argumentoval, že Trumpova asertivita je to, co na Rusko platí, a že sama Evropa nemůže Ukrajinu zachránit, bez USA to nepůjde. Apeloval tak nejen na Trumpovy domnělé vyjednávací schopnosti, ale také na jeho domýšlivost.

Zkouška jednoty

Evropští lídři se sešli poprvé po Trumpově návratu do Bílého domu v pondělí 3. února. Byla to velmi neformální schůzka, daleko od kamer a novinářů, bez povinnosti vyplodit jakékoliv usnesení. Nový předseda Evropské rady António Costa, diskrétní strůjce složitých kompromisů, je



Italská premiérka Giorgia Meloni (vlevo) v družném hovoru s předsedkyní Evropské komise Ursulou von der Leyen.

Foto: Wikimedia Commons/Christophe Licoppe

svolal, aby se ve složité chvíli poradili o stěžejních otázkách bezpečnosti a obrany. Evropská unie nestála ještě nikdy tváří v tvář horké válce v bezprostředním sousedství a zároveň nepřátelsky naladěnému „spojenci“ v Bílém domě. Výsledkem setkání unijních lídrů bylo jisté porozumění, že evropské země musí spojit síly ke společnému zajištění obrany. Nedohodli se však, jak to zaplatit. Evropská komise navrhne alternativy financování v „bílé knize“ v březnu.

Střídání ve Washingtonu se stává zásadní zkouškou evropské jednoty a akceschopnosti. Zatím jsme svědky značného rozptylu postojů jednotlivých členských států EU, který jde od podlézavého nadbívání Trumpovi až po odbojně odmítání jeho požadavků. Je zde hrstka vesměs krajně pravicových populistů, kteří sdílejí do značné míry Trumpův pohled na svět a obdivují jeho styl. Patří sem i někteří premiéři: maďarský Viktor Orbán, italská Giorgia Meloni, slovenský Robert Fico. Zakrátko může jejich řady rozšířit šéf rakouských Svobodných Herbert Kickl nebo předseda českého hnutí ANO Andrej Babiš. Většina těchto politiků se hlásí k frakci Patriotů pro Evropu v Evropském parlamentu, která vyslala početnou delegaci na lednovou Trumpovu inauguraci. Nechyběli v ní například Klára Doštalová (ANO) či Filip Turek (Motoristé sobě).

Jistým protipólem této skupiny jsou „angažovaní“ politici, tedy ti, kdo si přejí zachování pevných atlantických vazeb, potrestání Ruska, maximální podporu Ukrajině, a neváhají proto rychle navyšovat výdaje na zbrojení. Sem náleží polský premiér Donald Tusk, jehož hvězda v EU setrvale stoupá, dále pak Dánsko, Švédsko, Finsko a tři

baltské státy, bezprostřední sousedé Ruska, pro něž je závazek vzájemné pomoci podle článku 5 Washingtonské smlouvy otázkou bytí a nebytí.

Blízko k nim má Německo, jehož kancléř Olaf Scholz nejrozhodněji odsoudil Trumpovy řeči o mocenských choutkách na Grónsko; Trump jím upřímně pohrdá. Ani jeho pravděpodobný nástupce Friedrich Merz však nemá v Bílém domě dveře otevřené. Je až hrozivě příznačné, že prostřednictvím Trumpova nového kamaráda Elona Muska, nejbohatšího muže na planetě, dává Amerika jasně přednost Alternativě pro Německo, postfašistické straně v největší, ekonomicky nejsilnější a nejlidnatější evropské zemi. A ačkoliv Scholz má sám hodně másla na hlavě pro svou liknavou podporu Ukrajině, jeho kritika Trumpova pohrdání mezinárodními institucemi, normami a zvyklostmi je sdílena napříč evropskými liberálními elitami.

Nepochybně také ve Francii, kde ovšem prezident Emmanuel Macron oportunisticky využívá Trumpovy hrozby jako potvrzení svého letitého požadavku na posílení evropské „strategické autonomie“. Ukazuje se, říká v podstatě Macron, že se Evropa musí oprostít od závislosti na všech mocnostech včetně Spojených států. Řada lídrů ostatních zemí mu dává, někdy chtě nechtě, za pravdu. Problém tkví ovšem v tom, že Macronova „autonomie“ jde někdy tak daleko, že vlastně odporuje evropským zájmům – jako například když Francie trvá na tom, aby investice do obrany, ba do pomoci ukrajinské armádě směřovaly výlučně do evropských (zejména francouzských) zbrojovek, což oslabuje bezpečnostní vazbu na USA a svědčí o zaslepeném přeceňování vlastních sil v krizovém okamžiku.

Je nabíledni, že Evropa musí udělat vše, co je v jejích silách, aby si zachovala americkou ochranu v rámci NATO, aspoň prozatím. Ze strategického hlediska nemá na vybranou – Francie ostatně svůj omezený jaderný arzenál nenabízí jako alternativu k tomu americkému. Nehledě na to, že nákup amerických zbraní může použít jako argument proti uvalení cel na evropské dovozy do USA.

Jistá podlézavost

Česko se ocitá kdesi na průsečíku těchto postojů. Vládní politikové rádi mluví o tom, že Trumpova šikana je vlastně chvályhodný budíček pro Evropu, aby se konečně postavila na vlastní nohy. Mají na mysli zajisté obranu a bezpečnost, ale vesměs se jim líbí také odmítání „zelených“ politik, které mají v Česku stále menší podporu. Jejich odsunutí na vedlejší kolej posílí prý konkurenceschopnost evropského průmyslu. Její podpora však nejde tak daleko, že by Praha souhlasila například s navýšením evropského rozpočtu nebo s přesunem peněz ze zemědělství a koheze do podpory výzkumu a inovací. Patrná je i jistá podlézavost – prezident Petr Pavel čelí vydatné kritice za to, že označil Trumpa v době, kdy ještě ani jeden z nich nebyl ve funkci, za „odpudivou bytost“.

Česká opozice pak zcela jednoznačně hlásí, že se jí Donald Trump líbí. Premiér Andrej Babiš vytáhl fotky ze

své návštěvy v Bílém domě v roce 2019 a slibuje, jak na ni skvěle naváže. Uvidíme, jak se budou opoziční politici – stejně jako jejich přátelé z Patriotů pro Evropu – tvářit, až Spojené státy začnou Evropu opravdu ekonomicky poškozovat, nebo oslabovat spojenecká pouta kvůli nedostatečným výdajům Evropanů na obranu. Zatímco většina mainstreamových politiků – od Tuska přes Scholze po Macrona – si uvědomuje, že odpovědí na Trumpovu politiku je více Evropy, tedy hlubší integrace, hlásají populisté a národovci pravý opak.

V době, kdy jsou lídři Francie a Německa fatálně vnitropoliticky oslabeni, vyrukovala s jakousi evropskou odpovědí zatím jen šéfka Komise Ursula von der Leyen. Na Trumpovo ochránářské a sebestředné America First reaguje recepty zaměřenými na posilování konkurenceschopnosti evropské ekonomiky nikoliv jejím uzavíráním, ale rozhojněním mezinárodních partnerství a dohod o volném obchodu. Její „kompas konkurenceschopnosti“ opřený o loňskou zprávu italského expremiéra Maria Draghiho jde správným směrem – země EU budou racionalizovat, investovat do inovací, dohánět svět, usnadňovat život svým podnikům. Nebudou se však zříkat ani odpovědnosti za vývoj klimatu, ani dodržování pravidel mezinárodního chování.

Evropa dokáže čelit i nevlídným Spojeným státům za podmínky, že se jí podaří zvýšit produktivitu, posílit obranyschopnost a ekonomickou bezpečnost a omezit závislost na USA. Na rozdíl od Ameriky může přilákat investory předvídatelným prostředím na sjednoceném vnitřním trhu zbaveném byrokratických překážek a postaveném na právu. Podobně se může zásadním způsobem podílet na vyjednání mírového řešení války ve svém sousedství a zabezpečit nejen poválečnou obnovu Ukrajiny, ale zejména dodržování míru či příměří, a to včetně vyslání svých ozbrojených sil. To všechno by měl mít Donald Trump na paměti, pokud by ho posedla touha jednat napřímo s Putinem nad hlavami Ukrajinců i evropských představitelů.

Základní podmínkou, aby se všechno toto stalo, aby Evropa vyšla bez úhony z léček Trumpova panování, je jednota členských zemí EU. Z výše popsaného je patrné, že k ní máme daleko, sotva se rýsuje nějaká solidní většina. Politická situace v jednotlivých zemích se přitom vyvíjí, volby přivádějí do nejvyšších úřadů stále častěji nevyzpytatelné populisty Trumpova typu. Sám americký prezident toho bude obratně využívat – podle všeho se nebude chtít bavit ani s Ursulou von der Leyen, ani s Antóniem Costou, ale s lídry jednotlivých zemí, slibovat jim, stavět je proti sobě, prostě oslabovat jednotu evropského bloku. Pokud by se mu to povedlo, zůstaly by na světě už jen dvě „supervelmoci“, a to USA a Čína. Žádná z evropských zemí nemůže hrát světovou první ligu – to může jen celá EU. Mějme proto pořád na paměti okřídlený výrok italského expremiéra Enrica Letty: „Členské státy EU se dělí na dvě skupiny. Na ty malé a na ty, které nevědí, že jsou malé.“

Karel Barták

Čekání na Babišovy chyby jako vítězná strategie?

Zatímco vnitřní soudržnost stran čtyřkoaličního kabinetu premiéra Petra Fialy (ODS) zůstává na relativně vysoké úrovni, jejich veřejný obraz je značně poškozen. Důvodů existuje mnoho – od nepopulárních vládních opatření přes komunikační selhání až po nejasnou vizi do budoucna. Mají ještě vládní strany šanci obrátit zdánlivě nevyhnutelnou trajektorii vývoje? A může opozice a zejména šéf hnutí ANO Andrej Babiš svou velkou šanci na vítězství ještě zahodit?

Koalice Spolu, kterou tvoří ODS, TOP 09 a KDU-ČSL, si zjevně navzdory kritickým hlasům a rostoucí vnitřní nespokojenosti zejména v řadách občanských demokratů svou jednotu udrží až do podzimních voleb. Jasným důkazem je uzavřený proces sestavování kandidátek a finišující výběr krajských lídrů. Na první pohled se může zdát, že jde o pouhou technikálii, ve skutečnosti se však jedná o jeden z klíčových testů, který ukazuje, zda koalice dokáže přečkat předvolební tlak.

Největší problém Spolu představuje její obraz u veřejnosti. Trojkoalice jako pilíř současné vlády trpí kritickým pohledem velké části společnosti na své kroky. To viditelně oslabuje její preference, jež jsou počátkem roku prakticky nejnižší od posledních voleb. Popularita samotného premiéra Petra Fialy se nachází na rekordně nízké úrovni, což výrazně komplikuje situaci celého vládního tábora. Vláda dosáhla mnoha hmatatelných výsledků, ty se však v jejích preferencích neodrážejí. Důvodem je kombinace nevýrazné prezentace, vnějších tlaků a příliš širokého spektra očekávání ze strany voličů.

Je důležité si uvědomit, že hlasující, kteří přivedli Spolu k vítězství ve sněmovních volbách v roce 2021, nebyli jednotnou skupinou. Každá z jejích částí od vlády očekávala něco jiného – a žádná z nich se svých požadavků plně nedočkala. Jedna část voličů chtěla radikální reformy, modernizaci a zmenšení státu, k tomu i možné snížení daní. Další skupina žádala důkladnou „deagrofertizaci“ státu, tedy odstranění vlivu Andreje Babiše ze všech klíčových struktur. Třetí část voličů, kteří jsou sociálně citlivější, očekávala od státu větší podporu. A přestože koalice Spolu nikdy neslibovala rozsáhlé sociální transfery, doufali tito lidé alespoň ve zlepšení své ekonomické situace. K tomu však nedošlo, což v nich zanechalo pocit zklamání a přehlížení. Tento nesourodý voličský mix sice přinesl před čtyřmi lety Spolu výhru, nyní se ale ukazuje jako její slabina.

Ve snaze zalíbit se všem těmto skupinám vláda části těchto vrstev odradila. Na její obranu je třeba říci, že takto protichůdné cíle bylo prakticky nemožné naplnit. Problém ovšem spočívá v tom, že vládní strany nedokázaly tuto skutečnost voličům srozumitelně vysvětlit. A opozice toho využívá naplno.

To ukazuje na další významnou kapitolu – neschopnost vlády hrát vůči veřejnosti efektivní politickou hru. I ti největší příznivci koalice Spolu musejí připustit, že vládní komunikace směrem k veřejnosti zdaleka nedosahuje úroveň, kterou zvládá opozice. V porovnání s propracovanou

mediální strategií hnutí ANO působí komunikace Spolu často jako nepřipravená a chaotická.

Pokud vláda nezvládala přesvědčivě komunikovat své kroky v uplynulých letech, během volební kampaně ji čeká ještě náročnější úkol – obhájit svou bilanci a zároveň představit vizi do budoucna. Spolu se sice pokusí nabídnout nové plány, ale voliči se nevyhnutelně budou ptát: Proč nebyly tyto kroky uskutečněny už během předchozích čtyř let? Přesto je pro její politický úspěch nezbytné, aby se trojkoalice pokusila definovat konkrétní cíle a dát voličům důvod věřit, že příští čtyři roky přinesou změnu.

Za další zásadní problém, jenž oslabuje preference Spolu, lze považovat pokles energie a sebevědomí, které ji provázely v době, kdy byla ještě v opozici. Zatímco v letech 2020–2021 z ní vyzařovalo odhodlání převzít vládu, v posledním roce se tato aura prakticky vytratila. Nejde ani tak o nedostatek snahy u jednotlivých politiků, kteří nadále aktivně bojují o hlasy voličů, jako spíše o celkový vnější obraz, jež vnímá ať už vědomě, nebo podvědomě, veřejnost

Nepostradatelní Piráti?

O něco odlišným dojmem působí hnutí STAN, které navzdory mnoha problémům včetně kauzy Dozimetr stabilizovalo své preference nad hranicí deseti procent. Starostové a nezávislí vyplnili určité místo na politické mapě a dokázali si jej udržet. Navíc stále vykazují vůli po získání voličů a aktivně se snaží rozšiřovat svůj elektorát.

I když některé prvky permanentní kampaně STAN mohou vypadat rozporupně, je nutno ocenit pragmatičnost a snahu neztratit kontakt s veřejností. Hnutí se navíc dokázalo vyhnout velkým veřejným sporům, které by ohrozily soudržnost vlády. V české politice, kde byly podobné koalice často podkopávány vnitřními konflikty, jde o poměrně unikátní jev.

V Pirátské straně je po jejím podzimním odchodu z Fialovy vlády situace velmi složitá. Ukazuje se, že možnost její povolební spolupráce se Spolu a hnutím STAN zůstává otevřená, i když za složitějších podmínek než v minulosti. Nový stranický předseda Zdeněk Hřib, dosud spojený především s komunální politikou, ale zatím nepřesvědčil o schopnosti oslovit širší celostátní publikum, což může pro Piráty představovat riziko v klíčových částech kampaně. Preference Pirátů navíc dál balancují kolem pěti procent, což z nich činí jednu z nejohroženějších stran. Umírněnější voliči mohou přejít ke vládní čtyřkoalici, zatímco radikálnější část by mohla zamířit k menším alternativním

subjektům, jako jsou Zelení. Hrozící vypadnutí Pirátů z Poslanecké sněmovny by pak znamenalo jednoznačnou porážku celé bývalé vládní pětikoalice.

Dobře namazaný stroj

Česká opozice vstupuje do volebního roku 2025 v dominantním postavení. Preference hnutí ANO stabilně neklesají pod třicet procent, a přestože je jeho předseda Andrej Babiš extrémně polarizující postavou, jeho podpora zůstává pevná a dlouhodobě nad hranicí jakékoliv jiné politické síly v zemi. ANO se daří oslovovat široké spektrum voličů, přičemž klíčová je u něj schopnost nastolovat témata a diktovat mediální agendu.

Mediální taktika týmu kolem Andreje Babiše se zakládá na sérii tvrdých a nevybíravých útoků na Fialův kabinet, což je součástí dlouhodobé strategie cílené diskreditace vládního tábora. Každý jeho krok vykreslují zástupci Babišova hnutí v nejčernějších barvách, čímž systematicky upevňují obraz kabinetu jako slabého a nekompetentního. Opoziční obstrukce ve sněmovně a soustavná kritika vedly k zásadnímu obratu v percepce kdysi relativně populární vlády. Dnes působí vyčerpaně a defenzivně, což je i výsledkem mediální práce ANO a jeho schopnosti efektivně ovládat veřejnou debatu.

Ostatní opoziční subjekty – SPD, Motoristé sobě a koalici STAILO! – se ocitají ve složitém postavení. Na jednu stranu využívají atmosféry nespokojenosti, kterou Babišův tým systematicky posiluje. Těžší z nálad ve společnosti a dokážou na nich stavět svou rostoucí popularitu. Na druhé straně však tato uskupení čelí riziku, že se v konkurenčním boji o stejné voliče neudrží. Hnutí ANO může díky svému dominantnímu postavení a efektu nabalování voličské podpory postupně oslabit jejich pozici natolik, že hranici pěti procent nepřekročí.

I když samotná politická situace v Česku zůstává poměrně stabilní, stále je nutné sledovat faktory, které mohou výsledek dramaticky změnit. Prvním z nich je demografická obměna. Voliči hnutí ANO jsou nadprůměrně zastoupeni mezi starší generací, zatímco mladí lidé a prvovoliči častěji volí vládní strany. Během čtyř let přichází do volebního procesu přibližně šest procent nových voličů, což představuje značný posun. Babiš si tento trend uvědomuje a jeho strategie na sociálních sítích cílí čím dál více i na mladé lidi. Tento posun však neznamená, že by demografická obměna vedla ke zvýšení jeho podpory – spíše jen omezuje její přirozený úbytek.

Druhým faktorem, který může zásadně ovlivnit volební výsledek, je zavedení korespondenční volby. Češi žijící v zahraničí nejsou v běžných průzkumech zahrnuti, ale zkušenosti z minulých let ukazují, že jejich hlasy mají potenciál zvýšit podporu pro liberální a proevropské strany. Pokud se podaří efektivně mobilizovat tuto část voličstva, může to představovat nečekaný zisk pro vládní blok.

Třetí klíčovou záležitostí je hlavní téma volební kampaně. Historie ukazuje, že volby nerozhoduje jen obecná nálada ve společnosti, ale především to, jaké dilema se po-

daří vytvořit jako ústřední bod rozhodování hlasujících. Největším rizikem pro vládní koalici je ztráta motivace u voličů, kteří ji podpořili v roce 2021. Pokud nenajde způsob, jak je znovu oslovit, nízká volební účast bude hrát do karet Babišovi.

Na druhé straně však existuje šance tento trend zvrátit. Vládní blok se již nyní snaží sjednotit pozornost na tématu hodnotové a zahraničněpolitické orientace Česka. Ve společnosti je patrná dělící linie mezi těmi, kdo prosazují pevné prozápadní směřování, a těmi, kdo inklinují ke slovenskému či maďarskému scénáři, potažmo tedy k ruskému vlivu. Část voličů totiž sleduje s obavami vývoj na Slovensku a dlouhodobou situaci v Maďarsku. Toho vládní strany využívají k posílení svého narativu, že vítězství Babiše by mohlo znamenat podobný odklon od demokratických principů a přiblížení k autoritativnějším modelům. Zatím se jim však nepodařilo přesvědčit dostatečný počet voličů, že jde o reálnou hrozbu. Pokud v tom uspějí, získají tím strategickou výhodu.

Andrej Babiš si toto riziko dobře uvědomuje. Jeho strategie spočívá v tom, že se vyhýbá jasnému vymezení svého postoje v citlivých otázkách a soustředí se výhradně na kritiku vlády. Jeho cílem je, aby se volby staly referendem o kabinetu Petra Fialy, nikoliv o jeho vlastní osobě. Pokud se mu podaří tento rámeček udržet, jeho vítězství je velmi pravděpodobné. Naopak pokud by se debata posunula směrem k hodnotovým otázkám a směřování Česka, situace by se mohla dramaticky změnit.

V Česku se říká, že žádné volby nedopadnou tak, jak se na první pohled zdá. Letošní volební klání se podle aktuálních čísel jeví jako jasné. K zásadnímu překvapení může však teoreticky dojít i letos. A pro vládní tábor je velmi smutné, že takové překvapení může svými chybami přinést nejpravděpodobněji jenom sám Andrej Babiš.

Antonín Berdych



Popularita premiéra Petra Fialy se nachází na rekordně nízké úrovni.
Foto: vlada.gov.cz

Češi se bojí, aby někdo nedostal něco zadarmo

O tom, kdo může za válku na Ukrajině, mají Češi celkem jasno. Dvě třetiny z nich považují za hlavního viníka Rusko. Již daleko menší shoda panuje v otázce, do jaké míry máme Ukrajině pomáhat. Navíc se kolem naší pomoci šířily a šíří zkreslené informace. „Víme třeba z jednoho průzkumu, že průměrný Čech měl za to, že se na humanitární dávky pro ukrajinské uprchlíky vydá ekvivalent čtyřiceti procent toho, co se vydá na starobní důchody. Zatímco realita byla přibližně jedno procento,“ říká sociolog Jaromír Mazák z agentury STEM.

■ Jak se změnilo vnímání války na Ukrajině v české populaci během posledních tří let? Lze říci, že podpora zemi čelící ruské agresi klesá?

Takto jednoduše to říct nejde. Je tam zajímavý vývoj v čase. První půlrok po zahájení ruské invaze v únoru 2022 byl ve znamení až nebývalé solidarity s Ukrajinou. Projevovalo se to nejen zájmem o samotné téma, ale zároveň pro řadu odborníků až překvapivou ochotou přijímat ukrajinské uprchlíky. Nicméně ve druhé polovině roku 2022 se začala situace normalizovat v tom smyslu, že největší zájem o téma opadl, ale hlavně se začaly objevovat protiukrajinské a proruské narativy zejména na sociálních sítích. To se pak ještě spojilo se složitou ekonomickou situací, kdy dramaticky rostly ceny energií a celkově byla vysoká inflace. Otázka pomoci se tak stala více polarizující.

Na druhou stranu nelze určitě mluvit o nějakém setrvalém poklesu podpory Ukrajiny. Třeba podpora pro ukrajinské uprchlíky se už někdy na konci roku 2022 stabilizovala kolem 55 procent. Většina veřejnosti je tak i nadále pro to, abychom umožňovali jejich setrvání. Tato čísla se v podstatě nemění. V lednu 2025 to bylo 54 procent. Mění se však podpora pro válečné úsilí. Jen za posledního půlroku narostl podíl lidí, kteří říkají, že vojenská pomoc Ukrajině ze strany Česka je moc velká, ze 43 procent na 47 procent. Klesá také počet těch, kteří si myslí, že by Česká republika měla podporovat Ukrajinu až do znovuzískání všech ztracených území. To dnes říká už jen 28 procent dotázaných. A těch zbývajících 72 procent se přiklání k tomu, že by Česko mělo usi-

lovat o co nejrychlejší konec války, i kdyby to znamenalo, že Ukrajina ztratí část svých východních území.



Jaromír Mazák se jako sociolog věnuje problematice občanské a politické participace a otázkám sociální soudržnosti. V analytickém ústavu STEM se zaměřuje na rozvoj nových výzkumných témat. V minulosti pracoval na Univerzitě Karlově jako výzkumník a vysokoškolský pedagog se zaměřením na politickou sociologii, statistiku a analýzu dat. Na téže univerzitě získal také PhD ze sociologie. Strávil dva trimestry na stáži na Oxfordské univerzitě.

Foto: Monika Hánová

■ To se nebojí, že Rusko pak bude pokračovat dál na západ?

Část z nich tuto obavu skutečně má. Skoro padesát procent lidí považuje za velmi nebo spíše pravděpodobné, že by v případě úplné kapitulace

Ukrajiny Rusko v následujících deseti letech napadlo některou ze zemí Evropské unie. Na druhou stranu se ale zde projevuje jakási únava z války. Pociťte, že nás ekonomicky zatěžuje. A zároveň přesvědčení, že by pro obě strany bylo nejlepší, kdyby co nejrychleji skončila, bez ohledu na některé bolestivé důsledky pro Ukrajinu a její územní celistvost.

■ Vyplývá z vašich průzkumů, komu Češi rozpoutání války kladou za vinu? Je podle nich hlavním viníkem Rusko? Nebo je to Západ, který nerespektoval ruské obavy z dalšího rozšiřování NATO?

Jakkoliv jsem zmiňoval únavu z války a rostoucí preference pro její rychlý konec, rozhodně to neznamená, že by česká veřejnost nevnímala Rusko jako hlavního viníka. Zhruba dvě třetiny lidí na něj tak pohlížejí. A větší část zbývajících třetiny vinu rozděluje podobnou měrou mezi Rusko na jedné straně a NATO a Ukrajinu na straně druhé. Jenom zhruba deset až patnáct procent Čechů vyloženě přijímá proruský narativ a říká, že je Rusko obětí a muselo reagovat na provokace NATO nebo Ukrajiny vojenskou operací.

■ Nabízí se zde srovnání s některou z okolních zemí, třeba se Slovenskem.

V průzkumech se ptáme, jestli veřejnost preferuje, abychom byli součástí západního bloku, nebo abychom byli jakýmsi neutrálním mostem mezi Západem a Východem, případně zda se máme přiklonit k Východu. Převažuje neutrální pozice, když 55 procent lidí svým způsobem říká, že by bylo nejraději oním „mostem“. Lehce přes

40 procent chce být součástí Západu, a jenom nízké jednotky procent by preferovaly východní směřování a chtěly by se vrátit do vlivové sféry Ruska. Zatímco na Slovensku se pro poslední možnost podle průzkumu institutu DEKK vyslovuje osmnáct procent populace. Takže tam je poměrně podstatný rozdíl.

■ **Jak by si oněch 55 procent Čechů most mezi Západem a Východem představovalo? Po druhé světové válce se naší zemi podobná strategie nevyplatila.**

Myslím si, že tento postoj vyplývá z kombinace různých důvodů. Jde mimo jiné o ztrátu důvěry ve vizi z devadesátých let, která mluvila o návratu na Západ, mezi západní demokracie. Tato vize částečně odumírá, což může být způsobeno třeba zklamáním z toho, že nedochází k ekonomické konvergenci. A částečně půjde podle mě o hodnotově kulturní záležitost. Můžou se zde projevit obavy z některých kulturních posunů v Evropské unii, například z příliš liberálního směřování v některých otázkách. Případně pak téma zelené transformace, kdy v poměrně velké části veřejnosti opatření spojená pod hlavičkou Green Dealu budí spíše obavy z ekonomických dopadů na Česko, než že by je vnímala jako příležitost.

Takže bych řekl, že mix těchto důvodů vede k tomu, že příklon k Západu není tak silný, jako býval. Na druhou stranu pořád není nahrazen příklonem k Východu. Většina veřejnosti, jde zhruba o dvě třetiny, dnes vnímá Rusko jako nepřátelskou zemi. Je to v podstatě jediný stát, který většina lidí považuje za nepřátelský. Třeba Čínu vnímá jako nepřátelskou zemi zhruba třetina populace, ostatní ji chápou spíše jako konkurenta, nebo dokonce partnera, případně to nedokážou posoudit, ale ne vyloženě jako nepřítele.

■ **Za přelom v rusko-ukrajinských vztazích bývá považován 24. únor 2022, ale válka trvá už jedenáct let. V roce 2014 Rusko anektovalo Krym a zahájilo válku na**

Donbasu. Jak tehdy Češi situaci vnímali? Byla podpora Ukrajiny podobně vysoká jako po ruské invazi z roku 2022?

Jakkoliv Ukrajinci samozřejmě vnímají jako začátek války rok 2014 a snaží se to takto rámovat v mezinárodním prostoru, vnímání české veřejnosti se hodně posunulo až s invazí v roce 2022, kdy skokově klesla popularita ruského prezidenta Vladimira Putina a obliba Rusů jako menšiny. A naopak vzrostly obavy z možnosti, že by Rusko mohlo pokračovat dál a napadnout některou ze zemí Evropské unie. Rovněž míra solidarity s Ukrajinou dramaticky narostla až po roce 2022. Připojení Krymu nic moc velkého s českou veřejností neudělalo. Až začátek plnohodnotné invaze a příchod statisíce uprchlíků znamenaly pro českou veřejnost moment, kdy skutečně začala válka. Začalo se dít něco nečekaného, co postavilo spoustu našich představ o světě na hlavu. Rok 2022 také mezi Čechy spustil masivní filantropickou vlnu, což se o roce 2014 rozhodně říct nedá.

■ **Jak se promítla válka na Ukrajině do volebních preferencí českých politických stran? Jak velkou roli hraje toto téma pro příznivce jednotlivých subjektů?**

To se vždy obtížně rozplétá, protože věci, které mají vliv na volební preference, je strašně moc. Víme ale, že Ukrajina už není z hlediska volebního rozhodování tématem číslo jedna. Že již dlouho převažují ekonomická nebo jiná domácí témata. Na druhou stranu hodnocení vlády za zvládnutí války na Ukrajině a příchodu ukrajinských uprchlíků je relativně dost pozitivní, když to srovnáme s jejím hodnocením v jiných aspektech. A platí to hlavně u voličů vládních stran. To může hrát poměrně velkou roli v situaci, kdy se část voličů od vládních stran odvrací, ale téma války na Ukrajině zůstává jedním z mála, kde vlastně dokážou vládu pochválit. Oceňují zvládnutí příchodu uprchlíků nebo aktivní diplomatickou roli, kterou Česká republika sehrála na mezinárodním poli. Pomoc Ukrajině tak mů-

že být jakýmsi svorníkem, díky kterému si vláda dokáže část podpory udržet.

■ **Dá se říci, že pro voliče koalice Spolu vedené premiérem Petrem Fialou je válka na Ukrajině důležitějším tématem než třeba pro příznivce opozičního hnutí ANO, v jehož čele stojí expremiér Andrej Babiš?**

Pro takové tvrzení nemám data, ale je pravda, že se příznivci obou subjektů stavějí k válce hodně odlišně. Pro voliče Spolu je podpora Ukrajiny důležitá. Oproti tomu u voličů hnutí ANO je obzvláště silně vidět ona únavy z války a nějaká preference toho, ať už to rychle skončí. Tolik neřeší, co by za současné situace znamenalo rychlé ukončení války pro Ukrajinu. Na druhou stranu je také pravda, že i voliči hnutí ANO se poměrně silně solidarizují s ukrajinskými uprchlíky. A zároveň za viníka války považují Rusko. Hnutí ANO si tak na rozdíl od některých jiných opozičních subjektů v čele s SPD nemůže dovolit vystupovat ostře protiukrajinsky nebo proti uprchlíkům. Je u něj vidět spíše motivace soustředit se na vnitrostátní témata, na domácí politiku. Nebo na témata, kde je postoj voličů ANO mnohem jednotnější, jako jsou třeba kritika dopadů Green Dealu nebo migrace z mimoevropských regionů.

■ **Jak moc velký vliv má na postoje voličů k ruské agresi to, co říkají politici?**

To, co říkají politici, podle mě rozhodně velký vliv má. Třeba jsme tu měli období, kdy hodně zaznívaly hlasy ze strany opozice, že se pomoc Ukrajině a uprchlíkům děje na úkor pomáhání české veřejnosti. A to ve chvíli, kdy my sami nemáme na to, abychom se vyrovnávali s naší ekonomickou krizí. A toto rámování se uchytilo. Víme třeba z jednoho průzkumu, že průměrný Čech měl za to, že na humanitární dávky pro ukrajinské uprchlíky se vydá ekvivalent čtyřiceti procent toho, co se vydá na starobní důchody. Zatímco realita byla přibližně jedno procento. Byla tam

tedy velmi silná tendence přeceňovat nákladnost naší pomoci uprchlíkům a Ukrajině. Tyto narativy se podle mě podařilo postavit do pravého světla ve chvíli, kdy ministerstvo práce a sociálních věcí začalo zveřejňovat informace o tom, že výběr daní od pracujících uprchlíků už přesáhl celkovou humanitární dávku. Přesto i na nejnovějším sběru dat z ledna 2025 vidíme, že pořád existuje silná představa, že nás pomoc stála spoustu peněz a že se to dělo na úkor české veřejnosti. Pro část veřejnosti je to už usazený obraz toho, co se tady kolem pomoci uprchlíkům a Ukrajině dělo.

■ Česko přijalo na hlavu nejvíce ukrajinských uprchlíků. Mnoho Ukrajinců u nás pracovalo již před válkou. Proměňuje se vnímání lidí z Ukrajiny v Česku?

To je složité posuzovat, protože se objevilo několik tendencí vedle sebe. Na jednu stranu u části veřejnosti, a bylo to hlavně u vzdělanějších lidí, se po únoru 2022 začalo vnímání Ukrajinců zlepšovat, do čehož se promítala pravděpodobně solidarita s uprchlíky. Na druhou stranu u části veřejnosti naopak začaly narůstat obavy. Objevily se hlasy, že dříve příchozí přišli za prací, ale teď sem přichází spousta uprchlíků, a my nevíme, co od nich čekat. Šlo o obavy různého typu. Někdo se bál, že uprchlíci budou brát Čechům práci, někdo naopak toho, že budou zneužívat sociální systém. V průběhu času se ukázalo, že spousta největších obav se nenaplnila, neboť nedocházelo k žádným dramatickým excesům. Naopak velká část veřejnosti vnímá pozitivně integraci uprchlíků na trhu práce, když všude kolem sebe vidí pracující Ukrajince. Více lidí je dnes s touto pracovní integrací spokojeno než nespokojeno. A ta míra obav z toho, že příchod uprchlíků bude mít negativní dopady na českou společnost, se snižuje. Pořád ovšem platí, že pro více lidí uprchlíci představují spíše ohrožení než příležitost. Ten poměr se v čase posouvá, ale vnímání příchozích Ukrajinců jako ohrožení je pořád silnější.

■ Proč se tak děje?

Projevuje se zde konzervativismus a uzavřenost Čechů, kteří prostě vnímají národnostní a kulturní heterogenitu spíše jako problém. Říkal jsem, že dnes většina lidí vnímá integraci Ukrajinců na trh práce jako úspěšnou. Když se ale podíváme na jazykovou a kulturní integraci, dostaneme méně pozitivní obrázek. Jednoduše by se dalo říct, že dnes Češi nemají až takový strach z toho, že by tady Ukrajinci nepracovali a zneužívali sociální systém. Myslím, že tato obava už je do značné míry rozptýlená. Pořád tady ale zůstává strach z toho, jak tady s námi budou kulturně a jazykově fungovat. A jestli sem nebudou přinášet element konfliktu nebo něčeho, co nám znepríjemní život, na který jsme tady zvyklí. Toto vnímání migrace obecně jako spíš zdroje nějakých problémů než zdroje něčeho zajímavého, nových impulsů, je pro Čechy dost typické.

■ Nedala by se úspěšnost integrace Ukrajinců na pracovním trhu srovnat s Vietnamci? Ti mají u nás také image pracovitých lidí.

Vietnamci jsou velmi speciální případ, kde v posledních deseti patnácti letech došlo opravdu k velkému posunu. Jejich obraz jako tvrdě pracujících lidí už tady byl delší dobu, ale navíc klesla třeba míra vnímání kriminality ve spojení s vietnamskou menšinou. A ta se dnes skutečně těší velmi dobré pověsti, ale musela si ji tvrdě odpracovat. Češi mají prostě obavu z toho, aby někdo nedostal něco zadarmo. To je v něčem až patologická obava, že bychom mohli někomu pomáhat více, než je v danou chvíli nezbytně nutné. Jakmile se dotýčný jen trochu postaví na nohy, už očekáváme, že bude pracovat minimálně jako ostatní, nebo raději ještě více.

Takže Ukrajinci mají v tomto dobře nakročeno, protože právě integrace na trhu práce je hodně důležitá a u nich je vnímána pozitivně. Ještě ale může nějakou dobu trvat, než vymizí obavy a negativní emoce, které byly pro část lidí s příchodem ukrajinských uprchlíků spojené. A je to přece jen

trochu čerstvé. Lidé si stále ještě pamatují informace třeba ze sociálních sítí, které šířily strach z toho, co bude příchod Ukrajinců znamenat pro náš sociální systém, pro vzájemné soužití. Naštěstí se ale téměř nedějí žádné excesy, žádné dramatické kriminální činy. Tedy věci, které, i kdyby byly konáním jednotlivců, můžou ztížit situaci mnohasettisícové menšiny.

■ Chtějí ukrajinští uprchlíci u nás zůstat? Děti, jež zde před třemi lety začaly chodit do školy, už umějí dobře česky, našly si tu kamarády.

Ve STEMU průzkumy mezi Ukrajinci neděláme, ale platí to, co říkáte. Tedy že ve skutečnosti nejen pracovní integrace probíhá dobře, ale i ta jazyková je velmi slušná. Hlavně u dětí ve školách, které po třech letech mluví česky velmi dobře. A o něco pomaleji si i jejich rodiče češtinu osvojují. Je tedy velmi pravděpodobné, že velká část z nich tady bude chtít zůstat. Dobrou zprávou je, že česká společnost je na to docela připravená. Z našich výzkumů vyplývá, že lehce přes padesát procent dotázaných říká, že bychom měli Ukrajincům dovolit se usadit dlouhodobě. A když se ptáme na rodiny, které tady budou pracovat, naučí se jazyk a budou dodržovat české zákony, tak dokonce přes osmdesát procent Čechů souhlasí s tím, že by mohly dlouhodobě zůstat. Takže se zdá, že jak bude k podobným případům čím dál více docházet, tak nehrozí, že by se z toho stalo nějaké velké konfliktní téma.

Tomáš Fošum

Článek vznikl v rámci projektu Reflections of the War in Ukraine in Visegrad Countries. Projekt je spolufinancován vládami České republiky, Maďarska, Polska a Slovenska prostřednictvím visehradských grantů z Mezinárodního visehradského fondu. Posláním fondu je podporovat myšlenky udržitelné regionální spolupráce ve střední Evropě.

Solidarita utlačovaných: příběh ukrajinského disentu

V eseji *Moc bezmocných* Václav Havel svého času vysvětloval, proč ho irituje pojem „disident“. Prý působí dojmem, že se jedná o profesionální opozici, ačkoliv ve skutečnosti ti, komu se říkalo disidenti, byli především lidmi se svými profesemi, rodinami a obavami.

Disidentské hnutí se ve východním bloku utvářelo různě. V Československu především v prostředí hudebního undergroundu, v Polsku v továrnách, na Ukrajině na literárních večerech. Avšak v roce 1975 získalo společného jmenovatele v podobě Helsinských dohod a hnutí na ochranu lidských práv. V Československu disidenti sepsali Chartu 77, v Polsku bylo založeno Hnutí na obranu lidských a občanských práv (ROPCiO), v SSSR začaly vznikat takzvané Helsinské skupiny – v Moskvě, Jerevanu, Tbilisi, Vilniusu a v Kyjevě. Na Ukrajině došlo k prolnutí národních hnutí bojujících proti sovětskému impériu a pokusů o ochranu lidských práv. O svou zkušenost s bojem proti impériu – tehdy a teď – se dělí někdejší političtí vězni sovětského režimu: Mustafa Džemilev, Josyf Zisels a Myroslav Marynovyč.

Ukrajinská helsinská skupina

„Byla to nová podstata disidentského hnutí – lidskoprávní. Tímto krokem se ukrajinští disidenti vepsali do formátu mezinárodní ochrany lidských práv. Sovětská vláda usilovala o to, aby vykreslila ukrajinské disidenty jako ukrutníky, vrahy, násilníky a podobně. Západní společnost je právě takto vnímala. Bylo navýsost důležité, že Ukrajinská helsinská skupina (UHS) najednou měla společného jmenovatele s celým světem. Znamenalo to, že Ukrajinci přizpůsobili své snahy evropským a světovým snahám. Byl to příběh demokratizace a práv člověka. Byl to symbolický, ale důležitý krok.“ Takto popisuje význam UHS Josyf Zisels, ukrajinský Žid, jak sám o sobě říká, který za svou účast v lidskoprávním hnutí strávil celkem šest let v sovětských táborech.

Zisels dodává, že důležitá byla také snaha názorně předvést faleš sovětského systému, aby na Západě nikdo neměl iluze ohledně toho, že se Sovětským svazem nelze vést skutečný dialog v mantinelech práva. „Něčím to připomíná dnešní iluze, které lze často vidět v Evropě ve vztahu k Rusku.“

UHS byla založena v roce 1976 skupinou pouhých deseti statečných, kteří chápali, že je tato iniciativa přivede do vězení. Ale odhodlali se k činu pod vlivem osobních, národních a obecně evropských pohnutek. To, že se stali součástí evropského způsobu ochrany lidských práv, před ukrajinské aktivisty kladlo otázku, zda je jejich činnost bojem za práva člověka, nebo národa. Vždyť hodně lidí do disentu přivedla právě neuspokojivá národnostní politika Moskvy, která marginalizovala ukrajinskou kulturu a hrubě diskriminovala ukrajinský jazyk.

Filosof a religionista Myroslav Marynovyč vzpomíná, jak se v listopadu roku 1976 přidal k UHS. Cítil se být diskriminován podle národnostního klíče, takže když vznikla konkrétní iniciativa, Marynovyč, kterému tehdy bylo sedmadvacet let, se odhodlal k činu: „Ta všudypřítomná faleš a lež systému mi byly odporné. Styděl jsem se dokonce přiznat sobě samému, že se bojím. Odmítl jsem se bát.“

Příjmení Marynovyč se objevilo spolu s devíti dalšími lidmi, kteří otevřeně deklarovali legální založení skupiny zaměřené na ochranu lidských práv. „Z těch pěti skupin, které fungovaly v SSSR, byla pouze moskevská skupina čistě demokratická. Zajímaly ji pouze občanské svobody. Všechny ostatní se ptaly po svobodě tvorby, svobodě sebevyjádření, po kulturních právech – byl to boj za národní práva. Moskevští disidenti to v lásce moc neměli. Neblokovali nám tyto dokumenty, ale pohlíželi na ně s nedůvěrou, prý, proč to děláme, mícháme jablka s hruškami... Prý se máme soustředit na občanská práva. Podvojnou přirozenost sovětského systému – coby totalitního režimu a ruského impéria – zpochybňovali v Moskvě dokonce i v disidentských kruzích.“

Hned od prvních memorand UHS disidenti zdůrazňovali, že působí legálně a budou sledovat případy porušování lidských práv, ale musí hned zkraje konstatovat, že nesmí zavírat oči před faktem, že většina porušení lidských práv v SSSR se odehrává právě podle národnostního klíče.

Vzájemná podpora

Už řadu let je Mustafa Džemilev lídrem krymskotatarského národního hnutí. Narodil se na Krymu v listopadu roku 1943, ale už po půl roce byl – stejně jako ostatní krymští Tataři – sovětskou vládou násilně vysídlený do Střední Asie. Deportaci nepřežily desítky tisíc krymských Tatarů. Džemilev několikrát během našeho rozhovoru používá slovo genocida, a není to metafora. Krymští Tataři přežili hrůzy okupace, ale jejich zkušenost se sovětským režimem nebyla o mnoho lepší.

„Ovšemže během nacistické okupace lidé viděli ty hrůzy: popravy Židů, masové vraždy a násilí. Určitě neměli žádné iluze, nacismus i komunismus – to je zlo. I krymští Tataři se zachovali různě. Ale je třeba chápat, že deportace krymských Tatarů nijak nesouvisela s jejich chováním nebo jejich činy. Byla to část obecnější strategie Ruska vůči Krymu a zejména pak vůči krymským Tatarům. Pamatuji



Petro Hryhorenko byl za svou lidskoprávní činnost několikrát zatčen.
Zdroj: Muzeum hnutí šedesátníků v Kyjevě

si ještě noviny *Rudý Krym*, jak se tehdy jmenovaly, kde jsme mohli číst, že: ‚Krym se má stát čistě ruským regionem s ruským životním stylem.‘ O tohle jim šlo. Tohle, vysídlení se stalo naší genocidou. Ničilo se vše, co bylo spojeno s Tatory: mešity, hřbitovy, přejmenovávaly se obce. Cílem bylo zničení národa,“ říká Džemilev.

Jeho život se stal neutuchajícím bojem za právo na návrat domů. A i nyní, poté, co došlo k ruské okupaci poloostrova, má zakázaný vjezd na Krym. Právě ztráta domova se pro něj stala prvořadou příčinou jeho disidentství. Ale Džemilev zdůrazňuje, že se od národní otázky rychle přesunul k obecným otázkám lidských práv a svobod. Coby mladého maximalistu jej již v šedesátých letech 20. století rozčiloval příliš servilní tón řady projevů a otevřených dopisů na podporu krymských Tatarů. Toto hnutí radikalizoval teprve Ukrajinec – generál Petro Hryhorenko.

„Právě Hryhorenko přišel s tezí, že nemáme prosit, ale požadovat. Texty jeho prohlášení byly snad v každé krymskotatarské rodině. Žádný Tatar neudělal pro naši národní věc tolik, jako Petro Hryhorenko,“ vzpomíná Džemilev.

Hryhorenko byl za svou lidskoprávní činnost několikrát zatčen. S mnohaletým politickým vězněm Džemilevem jej pojilo přátelství. Jednou poté, co si Mustafa poranil při pokusu o útěk před agenty KGB nohu, strávil půl roku v Hryhorenkově moskevském bytě, kde bydlel a léčil se. „V určitém smyslu jsem mu tehdy dělal sekretáře, uváděl jsem návštěvy. Byli to různí lidé nejrůznějších národností a názorů – ti, které pronásledoval sovětský režim. Všichni šli za Petrem Hryhorenkem, který byl tehdy celkem po zásluze považován za vůdce disidentského hnutí,“ dodává Džemilev.

Disidenti – ať už to byli Ukrajinci, Židé nebo krymští Tataři – bojovali za své národní kultury, ale zároveň to nebylo na překážku jejich vzájemné podpoře, nýbrž, jak se zdá, naopak ji to posilovalo. Marynovyč vzpomíná, jak seděl v jedné cele s Arménem Išchanem Mkrtčjanem: „Byl to kluk, který bojoval za svobodu arménské kultury. Měl moc rád arménský jazyk a všechno arménské. V táboře byl jako ta včela, kterou oddělili od včelstva, a ona pomalu umírá. Cítil jsem to. Když jsem se dozvěděl, že několik příštích měsíců budeme sedět spolu, oslovil jsem ho: ‚Iščane, uč mě arménsky.‘ A on se pro to nadchl, vysvětloval mi písmo, slova. Časem jsem se naučil několik jejich písní, zpíval jsem Cichernak, tedy Vlastovku. Moc to pro něj znamenalo, že se někdo zajímá o jeho kulturu.“ Právě v táborech nabýval „internacionalismus“, který proklamovala komunistic-

ká strana, skutečných obrysů. Ale ne takových, jaké by si stranické vedení přálo. „Podpora baltských národů a národů Kavkazu byla samozřejmá, byli jsme na jedné vlně. Ale nejsilnější bylo spojenectví trojzubce a Davidovy hvězdy,“ upozorňuje Myroslav Marynovyč. Ten není jediný, kdo ve svých vzpomínkách zdůrazňuje právě ukrajinsko-židovskou solidaritu a vysvětluje ji následovně: „Židé, kteří se dostávali do táborů, obvykle už podporovali Stát Izrael. Byli to národně uvědomělí lidé a postoj Ukrajinců byl pro ně pochopitelný. Protože jedni i druzí zkrátka měli rádi svůj národ.“

Josyf Zisels zdůrazňuje, nakolik blahodárny byl pro něj osobně vliv ukrajinského národního hnutí: „Jsem Žid. Celá moje rodina jsou Židé. To je moje kulturní identita. Ale moje disidentství i můj všestranný rozvoj mě posléze přivedly k obecně lidským, demokratickým otázkám. Ukrajínští disidenti mi napověděli – nepřímo, zprostředkovaně – že člověk se na této své cestě nemůže vyhnout svému etnickému původu a náboženskému kontextu, ani je ignorovat. Člověk je musí prožít. Pak můžeš jít dál, na nějakou obecně lidskou rovinu. Ale nemůžeš se tvářit, že nic takového není. Takže jsem udělal něco jako krok zpět [...] a po svém druhém uvěznění jsem stvořil právě židovskou organizaci.“

V centru impéria a proti němu

Poznámka Myroslava Marynovyče o tom, že ruští disidenti nelibě nesli, když přišlo na národní otázky, by neměla být brána jako retrospektivní přepisování dějin. Aniž bychom chtěli snižovat roli moskevských disidentů a takových osobností jako například Andrej Sacharov, národní otázku vesměs nevnímali jako palčivou. Vždyť Rusové nebyli objektem každodenní diskriminace jen proto, že mluvili svým vlastním jazykem, netýkal se jich latentní antisemitismus sovětského systému a motorem jejich disidentství nebyla touha po návratu do ukradeného domova.

Mustafa Džemilev říká: „Vzpomínám si, jak nás někdy v roce 1988 pozvali na americké velvyslanectví, kde se sešli téměř všichni známí disidenti. Chlebičky, koktejly, rozhovory [...]. Přijeli jsme tam s (lídrem ukrajinské opozice) Vjačeslavem Čornovilem. Vidím, že se se všemi zdraví tak nějak vlažně. Říkám mu: ‚Co se děje, Vjačeslave, vždyť to jsou naši spojenci.‘ Čornovil mi odpověděl: ‚Jsou to demokraté, dokud nezačneme mluvit o národnostních tématech.‘ A ukázalo se, že měl pravdu.“

Na Ukrajině je po roce 2022 stále oblíbená teze, která tvrdí, že „ruský liberál končí tam, kde začíná ukrajinská otázka“. Myroslav Marynovyč se ve svých vzpomínkách vrací do táborových časů: „Já jsem z Haliče, od malička jsme věděli, že sovětský systém je nepřátelský. Ale později jsem často slýchal od předchozí generace politických vězňů – ukrajinských nacionalistů – že až Ukrajina získá nezávislost, přijde válka s Ruskem. Nesouhlasil jsem s tím, oponoval jsem jim, že samozřejmě všechno chápou, celé dějiny a nepřátelství Ruska, ale ruský lid musí přece taky

někdy zmoudřet, ani my se nemůžeme neustále točit dokola. V roce 1991 jsem měl radost – rozpad SSSR, dohoda o přátelství. Vypadalo to celkem civilizovaně, říkal jsem si – přece jen jsem měl pravdu. Ale ne, pravdu měli oni, jen bylo potřeba trochu si počkat. Rusko si zvolilo takovou strategii – nastavit košík a čekat, dokud plod nedozraje a nespadne sám. Ale ten ne a ne spadnout. Proto se rozhodli zatřást stromem a trochu mu k pádu dopomoct.“

Kolaps, rozpad, dekolonizace?

Prvořadou otázkou na dnešní Ukrajině zůstává vojenská porážka Ruska. Jak přesně bude vypadat: rozpad, kolaps, dekolonizace? Právě dekolonizace je v Ukrajině rozšířenou představou, kterou se někteří badatelé snaží popularizovat na Západě. Bývalí političtí vězni jsou tu spíše zdrženlivými optimisty. Josyf Zisels říká, že udržuje v Rusku kontakty s hrstkou starých známých: „Ovšem, že s nimi soucítím, ale zároveň jim vysvětluji, že s takovou historií a ve stávajících hranicích se Rusko nemůže proměnit na demokratickou zemi. Svého času jsem si přál rozpad SSSR, protože jsem chápal, že demokratický Sovětský svaz není možný. A oni ho tam stále budují.“

Zisels je přesvědčený, že se mění pouze geopolitický kontext, nikoliv imperialistická identita Ruska, a Západ by to měl pochopit. Pro Mustafu Džemileva je otázka ruské porážky spojena s možností návratu domů. Dokud Ruská federace existuje v dnešní podobě, jeho Krym zůstává v sevření okupantů.

Podobně smýšlí také Marynovyč: „Věřím, že se Rusko rozpadne, jsem o tom přesvědčený. V březnu roku 2022 jsem se vyslovil v tom smyslu, že jsem šťastný, protože cítím mrtvolný pach ruského impéria. Stále ho cítím. Impérium nedokáže pohltit Ukrajinu, udusí se jí. O tom není pochyb, jde jen o to, kdy a jak se to stane. Podobné otázky jsem měl ohledně Sovětského svazu, když jsem seděl v táboře. Nikdo netušil, kdy se to stane, ale všichni věděli, že se jednou rozpadne.“

Není známo, kdy skončí válka a jaká bude konečná cena vítězství, avšak disidenti podávají svědectví o tom, že obecně lidské hodnoty nejsou překážkou pro porozumění mezi národy, ale naopak ho mohou podporovat. Nejdůležitější je, shrnuje Myroslav Marynovyč, pochopit, kde je náš společný nepřítel, nehledat v minulosti vzájemné krivdy, ale stavět společnou budoucnost.

Radomyr Mokryk

Z ukrajinštiny přeložil Alexej Sevruk.

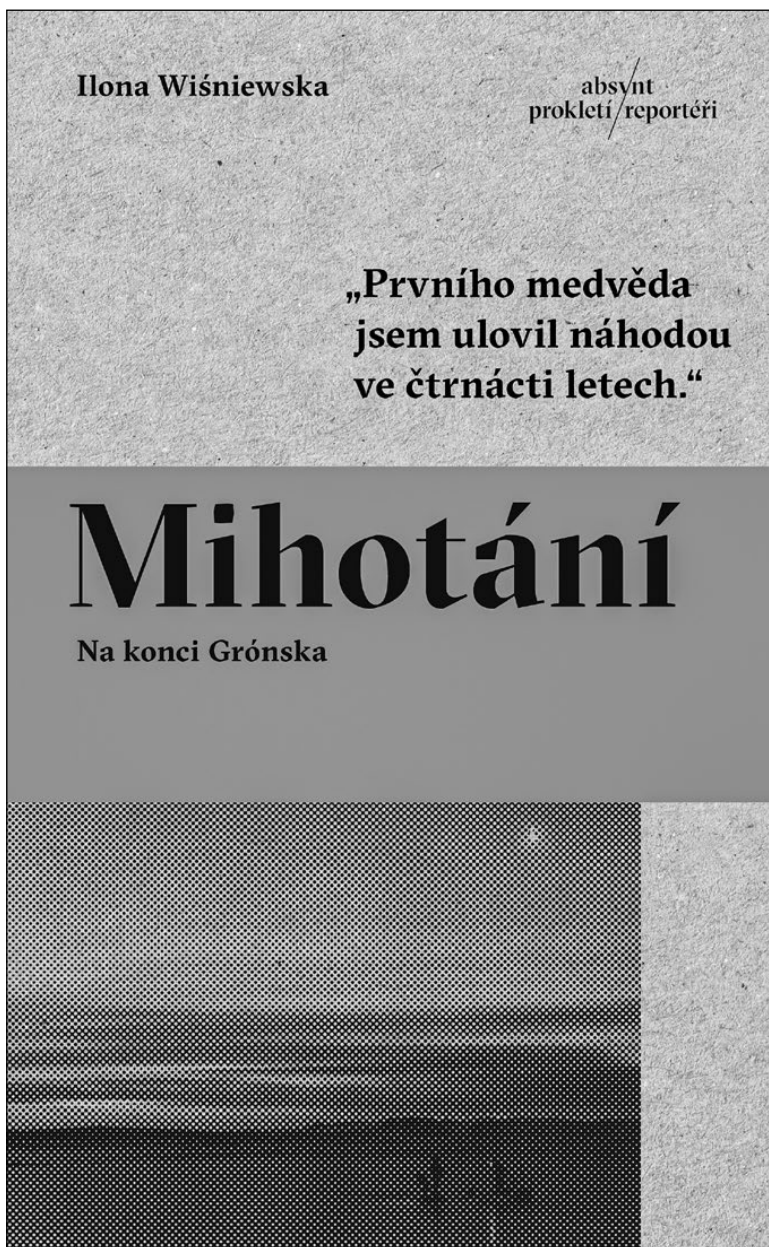
Text vznikl v rámci projektu Regained Culture. Ukrainian voices curate Ukrainian culture, v rámci stipendijního programu Rozstaje, s podporou České asociace ukrajinistů. Projekt je spolufinancován vládami Česka, Maďarska, Polska a Slovenska prostřednictvím visehradských grantů z Mezinárodního visehradského fondu. Mísí fondu je rozvíjení idejí vyrovnané regionální spolupráce ve střední Evropě.

Mihotat Grónskem

Grónsko dnes plní přední stránky novin a stává se jedním z dalších výbušných míst na mapě světa. Co o něm ale doopravdy víme? A zajímá se někdo o názor Gróňanů? Reportáž Ilony Wiśniewské Mihotání vznikala ještě v době, kdy tento ostrov zajímal málokoho. Dnes je více než aktuální.

V říjnu loňského roku přijela Ilona Wiśniewska do Prahy představit český překlad své knihy *Mihotání*. O nejsevernějších osadách Grónska, v nichž tři měsíce žila, si v Knihovně Václava Havla povídala se spisovatelem Jáchymem Topolem. Ten ostrov také – byť na kratší dobu a turisticky – navštívil. Během rozhovoru obdivně hodnotil mimo jiné to, že polská reportérka dokázala s Gróňany vůbec hovořit. Rozhodně totiž nadšeně nevitají každého návštěvníka nebo novináře toužícího po fotce s tajícím ledovcem. Pro Ilonu Wiśniewskou je ale Sever hlavním tématem a také místem, kde žije. Proto se snad lépe dokáže vcítit do uzavřenější mentality a chápat, že náš přístup je někdy moc uspěchaný a – ač možná ne vědomě – nadřazený.

Grónsko není jen majestátní, dechberoucí zimní krajina a tajemná polární noc, ale i řada problémů, ať už je to alkoholismus a s ním spojené domácí násilí nebo obtíže plynoucí z globálního oteplování. Pobřeží nezamrzá tak jako dříve a místní čelí situaci, kdy lodě neprojedou, ale na saních se cestovat nedá. Grónská kultura je přitom tradiční, na rozdíl od příbuzných Inuitů v Kanadě používá méně různých vymožeností civilizace, jako jsou sněžné nebo vodní skútry a palné zbraně. Přežití závisí na lovu tuleňů, jejichž maso představuje hlavní zdroj živin.



Právě jídelníček je něco, s čím se Evropané zvyklí na čerstvé ovoce a zeleninu vyrovnávají těžko, a to zejména v případě, kdy jsou vegetariáni jako třeba Wiśniewska. V rámci pravidel pohostinnosti nemohla ovšem odmítnout pozvání ke stolu od svých hostitelů a jejich místní pochoutky, takže jedla i syrové maso, tuk i speciálně fermentované, tedy spíše nahnílé, ptáččí maso.

Přestože na první pohled může Evropanům lovit připadat krutý, právě přístup k přírodě je v Grónsku odlišný. „Znám spoustu lovců z jiných zemí, ti vždycky chtějí zabít co nejvíc zvířat, ukázat svoji sílu. Inughuité ale věří, že si je zvířata najdou sama a obětují se. Říkají, že když se na ně medvěd dívá, oni cítí, že za nimi přijde. A přijde, protože ví, že ho chtějí zastřelit. Mají obrovskou úctu k zabíjeným zvířatům. V našich tradičních příbězích lovci nikdy neprokazují svoji velikost, nikdy se nevychloubají.

Mladá generace si připadá nejdůležitější a vychvaluje se po západním způsobu. To je naší kultuře velmi vzdálené. A proto zbytek světa potřebuje zdejší způsob myšlení, sebeomezení, mlčení,“ říká grónská rodačka Henriette Berthelsen v *Mihotání*.

Mlčení je další pro nás těžko pochopitelnou věcí. Iloně Wiśniewské při diskusích v Praze i na jiných místech kladou lidé tutéž otázku: „Jak jste se s místními lidmi domluvila?“ A reportérka odpovídá, že je to špatně položená

otázka. Pro Gróňany není rozhovor moc důležitý, nemluví se tolik – vztah pro ně probíhá společnými činnostmi, trávením a sdílením času. Stejně tak nemají vztah k psanému slovu. Příběhy severního Grónska se nezapisují, vše se vypráví, ale příběhy jsou stále živé mnohem déle a vyprávějí se třeba sto let.

Opravdová zima

Mihotání rozhodně Grónsko neidealizuje. Jáchym Topol s nadsázkou řekl, že „tohle není kniha, po níž vyrazíte do Grónska“. Velmi drsné podmínky k životu vedou k jinému chování. Není moc prostoru na individuální představy a přístup, všichni se musí přizpůsobit komunitě, těm nejsilnějším. To někdy vede k tomu, že na slabší – například ženy a děti – se nikdo tolik neohlíží. Tomuto tématu se Ilona Wiśniewska věnovala i ve své knize *Led*, kde popisovala zážitky z grónského sirotčince. *Led* a reportáž ze Špicberků Bílé vyšly v nakladatelství Absynt slovensky, *Mihotání* v překladu Michaly Benešové pak česky. Ze severské reportážní tetralogie od polské spisovatelky tak zbývá přeložit již jen vyprávění o Norsku *Hen* – a pak tedy ještě chystanou pátou knihu.

Ilona Wiśniewska už řadu let žije na Špicberkách se svým manželem Birgerem Amundsenem. A sama konstatuje, že není nejlepší nápad bydlet v Norsku a vydělávat jako reportérka v Polsku. I proto se živí jako lektorka norštiny pro cizince.

Ačkoliv na Špicberkách také pravidelně zažívá polární noc a nízké teploty, až v Grónsku si mohla vyzkoušet skutečnou zimu. Doma může během tmavých dnů a nocí zajít na koncert, potkávat se s lidmi. V Grónsku se však jakoby zastaví čas a čtyři měsíce trvá „hutná“ noc, která člověka obalí tak, že se musí bránit letargii, depresi a touze odjet (ta je mírněna tím, že na sever Grónska lze jen občas doletět nebo dojet lodí). Pro přežití v zimě pak reportérka doporučuje především dobré oblečení – to je první, co dříve nebo později pochopí každý návštěvník. Venku se lze pohybovat jen dobře zahalený, ale ani uvnitř není moc teplo, za olej do kamínek je potřeba zaplatit a také si ho donést.

Právo silnějšího?

Když se staronový americký prezident Donald Trump rozhodl, že Grónsko bude součástí Spojených států, zavolal dánské premiérce. Přestože už dnes mají Gróňané řadu pravomocí, formálně jsou stále součástí Dánského království. Jejich vzájemné vztahy nejsou ideální, byť lze říci, že zde probíhala ta „nejněžnější“ kolonizace. Rozhodně nesrovnatelná s přístupem k původním severoamerickým nebo kanadským obyvatelům, jak se může



Ilona Wiśniewska.

Foto: Birger Amundsen

me ostatně dočíst v jiné reportáži, knize *27 smrtí Tobyho Obeda*, kterou napsala polská autorka Joanna Gierak-Onoszko.

Gróňané mohou v Dánsku zadarmo studovat, ale to není nabídka pro každého. Většinou nemají peníze, aby tam žili. A když už se to podaří, mnohdy se tam necítí dobře, spíše jako lidé druhé kategorie. Zároveň jsou vytlačováni ze severnějších částí své země. Tři osady byly přesídleny už v padesátých letech během studené války kvůli rozšiřování vojenské základny. A vojenské cíle jsou spolu s nerostnými surovinami tématem, které dodnes poutá ke Grónsku pozornost světových velmocí – kromě USA i Ruska a Číny.

Gróňané dali jasně najevo, že o svém osudu chtějí vyjednávat sami. V posledních letech se zejména mladá generace naučila být hrdá na svůj původ. Projevuje se to třeba návratem tradic, jako je tetování na obličeji a rukou. Bude ale stačit hlas necelých šedesáti tisíc obyvatel proti světové velmoci, kde žije přes 340 milionů lidí? Nedávné příklady z našeho sousedství bohužel ukazují, že v globální politice je často důležitější právo silnějšího. Nezbyvá než doufat, že ho nehodlají uplatňovat státy hlásící se k demokratické euroatlantické společnosti.

Lucie Zakopalová

Byla fotografkou, ale nikoho to nezajímalo

Je docela možné, že koncept snímku Ještě nejsem, kým chci být může řadě lidí připadat nepříliš atraktivní. Režisérka Klára Tasovská strávila dva roky rešeršováním archivu fotografky Libuše Jarcovjákové a její autobiografický portrét sestavila jenom z jejích děl a z deníkových úryvků načtených samotnou protagonistkou. Není to jen videoartová slide show, která by patřila spíše do galerie, mohla by znít námitka? Ale výsledný tvar ji přesvědčivě vyvrací.

Ještě nejsem, kým chci být je sugestivním portrétem doby a jednoho osobního a uměleckého hledání. Je to film univerzálně srozumitelný, o čemž svědčí jeho velký divácký a kritický ohlas na festivalu Berlinale. A je to snímek jako stvořený pro velké plátno (poprvé jsem ho viděl ve Velkém sále karlovarského Thermalu). Jen na něm nejlépe vyzní syrová poetika fotografčiny tvorby, kreativní střih a vymazlený zvukový design.

Film začíná událostí z roku 2019, kdy se Jarcovjáková dozvěděla, že jí slavný fotografický festival ve francouzském Arles uspořádá velkou retrospektivu. „Na podobnou zprávu jsem čekala padesát let, celý svůj život. Celou tu dobu jsem byla přesvědčená o tom, že jsem fotografka, ale nikoho to nezajímalo,“ sděluje mimo obraz protagonistka filmu. Její komentáře, které rytmizují vyprávění a dodávají mu kontext, jsou jakoby strohé a oholené až na dřev, ale přesně vystihují psychické rozpoložení své autorky.

Tasovská zvolila jako klíč ke svému portrétu chronologické vyprávění. Jsme svědky prvních pokusů dospívající holky z umělecké rodiny s foťákem, první odmítnutí na FAMU z důvodů nedostatečného kádrového profilu a rozhodnutí mladé Libuše osahat si dělnické prostředí. Už při své první zkušenosti s těžkou a monotónní prací v noční tiskárně si cizeluje svůj neučesaný styl, díky kterému ji později zahraniční kurátoři označí za „Nan Goldinovou z komunistické Prahy“.

Momentky pitek a souloží na pracovišti či vysedávání v nonstopech se úplně neslučují s oficiálním obrazem socialistického života v sedmdesátých letech. Z jejích fotek sálá melancholie a smutek, ale také určitá hrdost a svoboda. Jarcovjáková se po letech dostane na FAMU, ale nebaví ji to tam. Pořád ji to táhne k subkulturám na okraji společnosti. Ve škole nechápou, proč fotí Romy, protože ty přece už má zabrané Josef Koudelka. A jednu ze svých nejsilnějších sérií nafotí v legendárním queer baru Těčko na Václavském náměstí. Celý film je neocenitelným dokumentem doby, jenž

realitu normalizačního marasmu ukazuje optikou, kterou jinde nevidíte. Ale je taky silným intimním příběhem ženy, jež nezapadá do škatulek. Fotky i doprovodný komentář otevřeně vyprávějí o autorčiných depresích, nepovedených vztazích, pokoutných potratech i vědomém rozhodnutí neopakovat matčinu cestu a neobětovat tvůrčí puzení dětem a rodině.

Láká ji to ven – na pozvání se dostane do Japonska a při svém druhém pobytu tam dokonce nafotí pár prestižních reklamních zakázek pro módní časopisy. Komunistický marasmus ji ubíjí. Vystěhuje se díky manželství naoko do Západního Berlína, ale i zde bojuje se samotou a marnou snahou prosadit se. Příběh končí těsně po sametové revoluci, kdy Jarcovjáková potká v Praze svou životní lásku Martu.

Na emotivním účinku filmu má nemalý podíl zvuková a střihová skladba. Vyznění autentických výseků reality posilují reálné ruchy a zvuky a eklektický elektronický podkres Olivera Torra. A střihač Alexander Kashcheev využívá různých výrazových prostředků jako jsou split-screeny nebo třeba až stroboskopicky rychlá montáž, takže z filmu nemá divák ani na chvíli pocit staticnosti.

Po formální stránce je film Kláry Tasovské možná ještě vynalézavější než tři roky starý spřízněný snímek americké režisérky Laury Poitras *Všechna ta krása a zabíjení*. Vítězný

film z festivalu v Benátkách vypráví podobným způsobem skrze fotky životní příběh výše zmíněné americké fotografky Nan Goldin (doplňující linii tvoří dokumentárně zachycený její boj proti strůjčům opiátové epidemie v USA – rodině Sacklerů). Je zvláštní synchronicitou, že prakticky ve stejný čas vznikly tak podobné konceptuální filmy o dlouhá léta neuznávaných umělkyních, jejichž radikální poetiku docenil až čas. A je potěšující, že Klára Tasovská se v přímém srovnání se slavnější režisérkou, která získala Oscara za snímek *Citizenfour* o Edwardu Snowdenovi, nemá rozhodně za co stydět.



Libuše Jarcovjáková na snímku z roku 2023.

Foto: Wikimedia Commons/Jindřich Nosek (NoJin)

Jan Gregor

Luxusní vinárny i chybějící kanalizace. Jaké příběhy vyprávějí kišiněvské ulice?

Když byl v květnu roku 1903 Sergej Dmitrijevič Urusov jmenován gubernátorem Besarábie, zapsal si do svého deníku: „V té době jsem věděl o Besarábii zhruba tolik jako o Novém Zélandu, možná ještě méně. A Kišiněv jsem znal jenom podle jména, a to jenom proto, že se tehdy hodně psalo o kišiněvském pogromu.“ Vysoce postavený ruský politik a diplomat Urusov nebyl jediný, kdo měl jen mlhavou představu o tom, kde Besarábie, tedy dnešní Moldavsko, leží a co od ní může očekávat. Skoro by se dalo říci, že se od jeho dob příliš nezměnilo a moldavské hlavní město Kišiněv nadále zůstává na okraji vědeckého i turistického zájmu. Přitom je o čem vyprávět.

Když carské Rusko v roce 1812 anektovalo východní část historické Moldávie a ustanovilo zde Besarabskou oblast, byl Kišiněv jenom lokálním obchodním centrem s populací čítající přibližně sedm tisíc obyvatel. Z rozhodnutí ruské správy se stal novým hlavním městem, což spustilo jeho rozsáhlou transformaci. V roce 1843 vypracovaly ruské úřady ambiciózní územní plán, jenž si kladl za cíl vytvořit novou čtvrť sloužící jako administrativní, náboženské a reprezentativní centrum. Tento nový development v klasickém ruském imperiálním slohu ostře kontrastoval se starou zástavbou tvořenou přízemními dřevěnými domky, spleťtými uličkami a stísněnými dvorky, která byla obydlena mnohonárodnostním obyvatelstvem.

Součástí ruské expanze a specifického koloniálního dobrodružství byla snaha o „civilizování“ nově nabytých území a měst. Po vzoru evropských koloniálních impérií,

ke kterým se vždy vztahovalo ze subalterních pozic, naplňovalo Rusko po svém vizi toho, co to znamená být nositelem civilizace. V Kišiněvě, jako i v jiných městech, budovalo nové čtvrtě, které se stylem i geograficky lišily od předchozích stavebně historických vrstev, čímž se symbolicky i zcela materiálně distancovalo od všeho „předruského“.

Po rozpadu carského Ruska a začlenění Besarábie do Rumunského království v roce 1918 prošel Kišiněv další transformací. Nová rumunská správa usilovala o oslabení ruských vlivů a co nejefektivnější vymazání připomínek více než stoleté ruské vlády. Přechod od „Matky Rusi“

Starý dům v centru města.

Foto: Kateřina Fuksová



Zraněná města



k „Matce Rumunsku“ sice přinesl ideologické změny jako přejmenování ulic či výměnu soch a památníků, ale fyzická struktura města zůstala do značné míry nezměněna. Důvodem byl nejenom krátký čas, ve kterém Besarábie pobyla v Rumunském království, ale i těžkopádnost rumunské správy, endemická korupce a celková zaostalost převážně agrární země, jejíž nejchudší a nejzanedbávanější částí se Besarábie stala.

Nejničivější období pro Kišinev nastalo během druhé světové války. Po uzavření paktu Molotov–Ribbentrop rumunská armáda ustoupila v roce 1940 z Besarábie, kterou následně obsadila sovětská vojska. V roce 1941 však Rumunsko s podporou nacistického Německa oblast znovu získalo, což vedlo k intenzivním bojům mezi sovětskými a rumunsko-německými silami. Kišinev utrpěl rozsáhlé škody kvůli bombardování, přičemž další devastace nastala v roce 1944, když rumunská vojska ustupovala před sovětskou armádou. Druhá vlna bombardování byla obzvláště ničivá, přičemž přibližně sedmdesát procent města bylo srovnáno se zemí.

Mezery v paměti

Válka zdecimovala nejenom zástavbu Kišineva, ale také zásadně změnila složení jeho obyvatelstva. Mnoho lidí zahynulo při bombardování, zatímco jiní – zejména Židé, etnické menšiny a levicově smýšlející občané – byli popraveni fašistickými rumunskými silami. Během válečné sovětské správy docházelo k perzekuci úředníků a představitelů meziválečné rumunskojazyčné administrativy

Individuální doprava vytlačila tu veřejnou, a tak soukromá auta každý den v nekonečných kolonách popojíždějí městem.

Foto: Kateřina Fuksová

a elity. Mnozí byli zastřeleni, deportováni na Sibiř nebo posláni do pracovních táborů.

Kišinev byl historicky domovem rozmanité populace včetně početných židovských, ruských, arménských a ukrajinských komunit. Masové deportace, represe a holokaust však tyto skupiny téměř vyhladily, což způsobilo významnou mezeru v kulturní paměti města. Ti, kdo si pamatovali předválečný Kišinev, byli buď zabiti, nebo nuceni uprchnout, zatímco noví pováleční obyvatelé, převážně venkovští migranti, případně ruskojazyční specialisté přišedší ze Sovětského svazu neměli s historií města žádné spojení. Tento zásadní zlom v historické kontinuitě vedl k postupnému vymazání starého Kišineva z veřejného povědomí.

Po válce bylo nutné město znovu vybudovat. Navrátilci z války a přeživší neměli kde bydlet, protože obytné čtvrti byly rozbombardovány, nefungovala základní infrastruktura a město se proměnilo v ruiny. Znovuvybudování Kišineva dostal na starost slavný ruský architekt Alexej Ščusev. Autor Kazaňského nádraží v Moskvě nebo Leninova mauzolea se v Kišinevě narodil a vytvoření nového plánu města bylo jeho posledním životním dílem.

Ščusev ideologicky navazoval na ruskou přestavbu Kišineva z první poloviny 19. století a rozhodl se expandovat tento urbanismus na úkor starého města. Ščusev ani jeho kolegové ve starých dřevěnkách a komunitních dvorech

neviděli žádnou hodnotu; považovali je za zastaralé, nehygienické a nehodné sovětského člověka. Každý měl mít právo bydlet ve vyhovujícím bytě, a ne tísnit se v malých domcích ze dřeva, kterým scházela kanalizace i tekoucí voda, a sdílet se sousedy suché záchodky na dvorku. Kromě představy o nových standardech bydlení měla být řešena zcela jinak i doprava. Sovětská záliba v širokých bulvárech a městských dálnicích se tak nevyhnula ani Kišiněvu, a novým magistrálám musela ustoupit další velká část starého města.

Specifická byla také situace s rekonstrukcí historických budov poničených válkou. Místo obnovy sovětské úřady mnohé z nich nechaly záměrně zbourat, zvláště ty, které se ideologicky nehodily. To platilo zejména pro náboženské stavby, jako byly kostely a synagogy, a pro budovy spojené s rumunským obdobím. Nová výstavba probíhala ve stylu socialistického realismu a později socialistického modernismu, což výrazně proměnilo podobu Kišiněva. Toto vše pomohlo účinně vymazat paměť na jinou než ruskou a sovětskou minulost města.

Kromě nových administrativních budov, parků a kulturních institucí se za Sovětského svazu město rozrostlo o prstenec sídlišť, takzvaných mikrorajonů, které se z dnešního pohledu dají označit za předchůdce patnáctiminutového města. Každý mikrorajon měl být zastavěn převážně pětipatrovými panelovými domy a ubytovat mezi 6 až 12 tisíci lidí. Všichni měli mít právo bydlet stejně dobře jako jejich sousedé; mít to stejně daleko k lékaři, do obchodu nebo za zábavou. Jednotná norma tak zaručovala společný prostor pro rekreaci vzdálený od bytu maximálně 200 metrů, školy a obchody pak ve vzdálenosti do 400 metrů. Kulturní instituce jako kina, divadla či knihovny měly být dosažitelné v okruhu 1,5 kilometru od bydliště.

V 80. letech se začalo s výstavbou posledního kišiněvského mikrorajonu, okrajové Ciocany, jež vznikla kolem nových průmyslových podniků, do kterých přicházeli pracovníci zejména z rurálních oblastí. Tito lidé mluvili převážně rumunsky, což z Ciocany učinilo jediný kišiněvský rumunskojazyčný mikrorajon.

Kvůli svému průmyslovému charakteru byla Ciocana postavena z větší části z takzvaných „obščežitije“, tedy ubytoven, v nichž každý pracující obýval jeden pokoj, přičemž sociální zařízení a kuchyň sdílel s celým patrem. Plán počítal s tím, že v obščežitije budou žít mladí a svobodní lidé, kteří po založení rodiny získají větší byt v nově budovaných panelových komplexech. Začátek 90. let nicméně přinesl rozpad SSSR a mnoho mladých rodin uvěznil v těsných jednopokojových bytech bez vidiny zlepšení.

Veřejná vybavenost mizí

Pád Sovětského svazu a následná nezávislost Moldavska v roce 1991 měly rovněž zásadní dopad na (nejen) urbanistický vývoj Kišiněva. Ten se podobně jako jiná města střední a východní Evropy vydal na cestu kapitalistické transformace. Centrální plánování bylo nahrazeno roz-

sáhlou deregulací, liberalizací a privatizací. Samospráva se záměrně stáhla z mnoha aspektů městského řízení a stále více spoléhala na „neviditelnou ruku trhu“, od které se očekávalo zázračné řešení všech výzev a problémů. Devadesátá a nultá léta se tak nesla ve znamení rozprodávání městského majetku, neprůhledných privatizací a naprotěmu rozpadu územního plánování, kvůli kterému si v Kišiněvě mohl každý, kdo měl dost peněz a konexí, stavět, co chtěl.

Víra v neoliberální doktrínu nakonec přivedla kišiněvskou samosprávu do situace, kdy neměla sílu ani odborné znalosti, natož imaginaci provádět hlubší reformy a přicházet s radikálnějšími vizemi do budoucna. V kontextu ekonomického kolapsu, který Moldavsko v prvním desetiletí po získání nezávislosti zažívalo, se mnoho věcí odsunulo na druhou kolej. Městské instituce, veřejná prostranství nebo třeba hromadná doprava se ocitly na chvostu zájmu a přišly o většinu financování. V Kišiněvě se zavřela skoro všechna kina a kulturní domy, sportovištěm scházely finance na provoz, parky neměl kdo a za co udržovat.

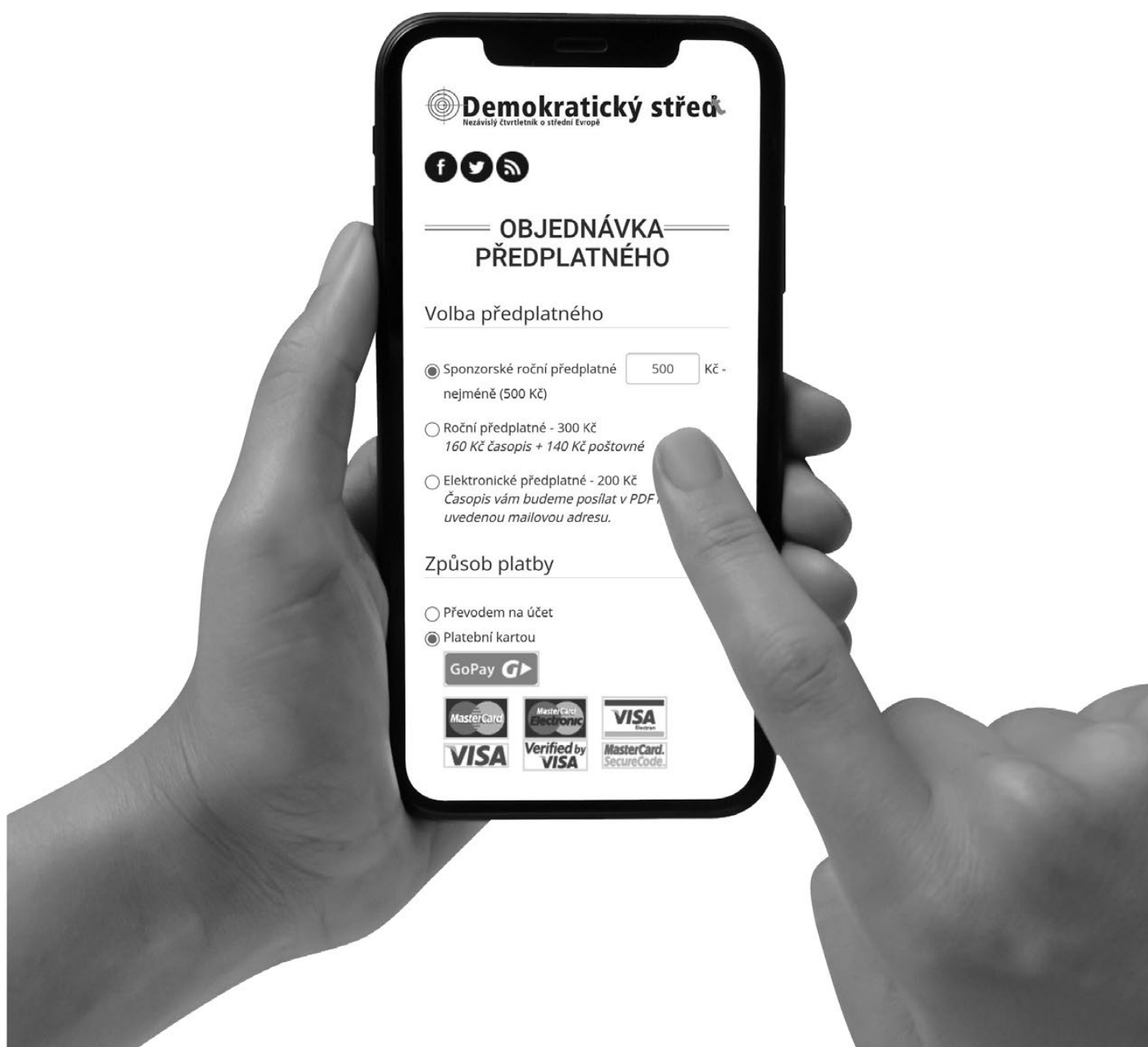
Idea patnáctiminutového města se rozpadla a centra občanské vybavenosti v jednotlivých mikrorajonech skomírala. Bytový fond byl zprivatizován, a město se tak přestalo starat o společné a venkovní prostory. Dystopické omlácené paneláky, které se staly symbolem bývalého východního bloku, byly do značné míry výsledkem nekoncepční privatizace, jež řešila individuální bytové jednotky, ale nedokázala si poradit se správou sdílených prostor.

Více než třicet let po rozpadu Sovětského svazu se Kišiněv v mnohém změnil. V posledních letech přibýly nové chodníky, otevřely se nablýskané restaurace a kavárny, na místech bývalých univermagů, tedy obchodních domů, vyrostla velká obchodní centra a prstence sídlišť se zahustily novou vysokopodlažní zástavbou. Individuální doprava vytlačila tu veřejnou, a tak soukromá auta každý den v nekonečných kolonách popojíždějí městem, jež před dopravním kolapsem neuchránily ani sovětské magistrály. Ale stačí vyjet z centra, aby člověk pochopil, jak daleká to bude ještě cesta k „Evropskému městu“, poněkud vágnímu cíli, který si současná samospráva vytýčila.

Jako všechna města, kde se čím dál více rozevírají nůžky mezi bohatými a chudými, ani Kišiněv neumí řešit systémově své problémy. Pozlátka opraveného centra, nově postavených oplocených komunit a elegantních vináren nedokáže plně zastřít, že celé čtvrti nemají dodneška adekvátní veřejnou dopravu, kanalizaci a pitnou vodu. Že veřejná vybavenost mizí a nahrazují ji soukromé, placené služby a že městem poprvé od války zmítá bytová krize. Pokud „Evropské město“ znamená nedostupné bydlení a ghettoizaci čtvrtí, má Kišiněv dobře nakročeno. Pokud to ale znamená místo, kde lidé mohou dobře a důstojně žít bez ohledu na svůj věk, gender a výplatnici, má moldavské hlavní město ještě co dohánět.

Kateřina Fuksová

PŘEDPLATNÉ ČASOPISU



PŘEDPLATIT SI NÁS MŮŽETE PROSTŘEDNICTVÍM QR KÓDU NA OBRÁZKU NEBO PIŠTE NA REDAKČNÍ E-MAIL REDAKCE@DEMOKRATICKYSTRED.CZ.